AL LIAMM

TIR NA N-OG

NIVERENN 49
Meurzh - Ebrel 1955

AVIEL SANT MAZHE

Priz : 250 lur ha 30 lur mizoù kas

Goulenn digant an Ao. beleg L. ar Floc'h,
Pensionnat St Pierre, Saint-Brieuc. - C.C. Rennes 342-12

AN ANTEKRIST

Tangi MALMANCHE

War baper kaer : 320 lur ; war baper boutin : 180 lur

AR SPONTAILH

Jarl PRIEL

War baper kaer : 480 lur ; war baper boutin : 350 lur

AQUIS SUBMERSUS

STORM, *tr.* P. DENEZ

War baper kaer : 280 lur ; war baper boutin : 150 lur

KLENVED AN TOGN

pezh-c'hoari fentus

gant Jarl PRIEL

War baper kaer : 150 lur ; war baper boutin : 100 lur

ALI BABA HAG AN DAOU-UGENT LAER

brezhoneg : Jakez KONAN

100 lur

30 lur mizoù kas

P. BODENAN, 3, chemin des Potiers, ERGUE-ARMEL
Quimper - C.C.P. 212-23 Rennes

AL LIAMM

Tir na n-òg

Meurzh - Ebrel 1955

11vet BLOAVEZH

TAOLENN

Va levrig skeudennoù, *gant Maodez Glanndour* 3

En tren, *gant Ronan Huon* 18

Sachka ar bugel naoniek, *gant Vassili Ivanovski, tr. Jarl Priel* 22

Kil Rouanez Iwerzhon, *troet gant Yeun ar Gow* 33

Donedigezh ar Greal, *gant Roparz Hemon* 42

E Beg Treign, *tr. gant Kerlann* 49

Istor lennegezh vrezhonek an amzer-vremañ, *gant Abeozen* 55

Un tammig Yezhadur, *gant Per Bourdelles* 69

Eire hag Israhel, *gant Tim O'Shenco* 72

Notennoù 75

Pep gwir miret strizh

MAODEZ GLANNDOUR

Va levrig skeudennoù

Kement-mañ a zo difennet e lenn d' ar re a gav dezho bezañ poellek.

Dediet da Wenola, Anna, Ronan, Herve, Mona ar Beg ha da holl vugale Vreizh.

AR PAOTR MUZIK

Mont a raen betek ti ar c'hereer
Da welout va botoù ha dreset e oant bet,
Pa welis e korn ar ru, ur c'helc'hiad tud bodet,
Hag en o c'hreiz, o tifretañ gwashañ ma c'helle,
Un den. Piw ? Ar Paotr Muzik !
War e benn, a-ispilh, ur gurunenn kleierigoù,
Ha war e choug a bep doare taboulinoù,
Ma skoe taer outo en ur menterezh rik
Dre fiñval e dreid a frapadoù.
Ouzh e divhar, ouzh e chupenn, grizilhonoù.
Ha ne oa ket e zivrec'h moñs :
Eno un akordeoñs
A sone splann un dañsadenn
A lake ar paotr da nijal drev-sklintin
Ha d' en em zifretañ gant ur mil titirin...
Evit bam an holl sellerion.

Hiniennoù avat 'c'hoarzhe outañ :
Pebezh istrogell eo hemañ !
Met eñ e zalc'he da seniñ
Hep ober van, ha da c'hoari
Evit plijadur ha dudi
An holl dud a galon.

Ha me da vont em soñjezon...
Perak selaou ar goapaerezh ?
Em diabarzh bezañ ivez
Ur Paotr Muzik
Taer ha sardik,
Pep tra ennon kan ha richan,
Son ha dasson.
Bezañ lirzhin 'vel ur mintin !
A va ene, labous seder ha gobelin,
Petra 'dalv un evnig pa ne gan ?

AR PAOTR MUZIK OC'H OBER TRO AR BED

Diskenn er porzh, pignat er vag,
Ar Paotr Muzik war vourzh e lestr !
E-unan-penn, nemet e gi,
Ur c'hi bihan, rouz gwenn ha du.
Sevel ar ouel, ha kae, va bag !
Luskell war raok !
Gale, gobar ?
O nann, ne oa ket ur valum,
Nag ur moroc'h, nag ur morvleiz :
Un inged marteze, ur morskoul
Gant ar Paotr Muzik war e gein
Hag ar c'hi bihan fistoulik
A ouie ober chiboudik.

Graet o deus tro ar bed,
Ha gwelet ar mor glas, ar mor ruz,
Ar mor gwenn, ar mor du.
Hag e kreiz an dour bras, war sav,
War vourzh e lestr, ar Paotr Muzik
A sone 'vit ar bed, 'vit ar mor,
'Vit an evned, 'vit ar pesked,
'Vit an avel a dremene,
Evit ar Vuhez a gane,
Hag ar c'hi bihan fistoulik
A rae war ar pont chiboudik.

PEDER GANAOUENN
AR PAOTR MUZIK

I

Kanaouenn an diwaskell

Al laboused o deus diwaskell, diwaskell,
Hag e nijont da bell, da bell, dre an oabloù.

Pesked ar mor o deus diwaskell, diwaskell,
Hag e neuñvont da bell, da bell, dre ar morioù.

Kemer 'ta, va ene, diwaskell, diwaskell,
Evit nijal da bell, da bell, en holl vedoù.

II

Kanaouenn ar feunteun

Du-hont war grec'h ar run
E sklaerder sart an heol,
Eo digor bleuñv al lann
En ur ganadeg foll.

Du-hont war grec'h ar run,
Eus feunteun maen ar Sant,
E tilamm ar wazh-dour
O kanañ gouez ha drant.

Du-hont war grec'h ar run,
Eus don va c'halon foll,
Eo strinket bleuñ ar joa
E kanenn drev an heol.

III

Kanaouenn Menez Bre

War gribell menez Bre, o, sell !
Eus ar glen marellet,
Ur son a sav, 'vel mouskanet.

War gribell menez Bre, o, sell !
E kreiz avel gornog
En em luskell al laboused.

War gribell menez Bre, o, sell !
E sioulder fresk an noz
Hor penn a stok ouzh ar stered.

IV

Kanaouenn an Nevez-Amzer

Kavet em eus dec'h an Nevez Amzer
A vousc'hoarzhe dous e-barzh ar girzhier,
Kavet em eus dec'h an Nevez Amzer.

Kinnig a rae din he mousc'hoarzh lirzhin,
Evel bleuñv ar spern ha bleuñv an irin,
Kinnig a rae din he mousc'hoarzh lirzhin.

E laket em eus war va muzelloù,
Hag int da ganañ 'vel evnedigoù,
E laket em eus war va muzelloù,

E laket em eus e-barzh va c'halon,
Hag houmañ mezvet da lammat ennon,
E laket em eus e-barzh va c'halon.

Ha bremañ bepred, da vousc'hoarzh seder,
A chomo ganin, o Nevez Amzer !
Ha bremañ bepred, da vousc'hoarzh seder.

STERED MOR

E goueled ar mor,
E-kreiz an noz du,
Ha petra 'lugern ?
War an dour difiñv
En-dro d' hor bagig,
Stered a bep tu !

BIGI

Hag ur galon hoc'h eus,
Deil an diskar-amzer,
Pa servijit da vag
D' ar balafenned skuizh ?

GLAV SOUDEN

E-kreiz un devezh hañv,
Glav a bil ha souden :
An holl dud da skarzhañ !
Pegen fentus ar rederien...

GOANV

Perak, avel goañv,
Pa zigoran va dor,
E hastez mont e-barzh ?
Ha riv ac'h eus er-maez ?

ERC'H HAG HEOL

Setu m' eo deuet ar Marc'heg gwenn
O c'haloupat war an avel :
O, chom ganimp 'ta da c'hoari,
O, te 'zo kaer, leun a zudi !
Met d' e lazhañ gant e gontell
E selloù leun a warizi
Eo deuet buan ar Priñs Melen.

DIVINADENN

Laboused hep eskell
War ar gwez hep delioù :
Met ur roñfl hep genou
O debras diarboell.

MARO AN EVNED

Netra ne gane ken, netra ken ne veve,
Nemet an avel viz a c'hwitelle,
An avel drouk, an avel but.
Ha Ramz ar Skorn, o c'hoarzhin yud,
En e graban en deus lazhet ur bern evned.
An dud n' o deus ket gouvezet.
Ha petra 'rafe se dezho ?
N' eus bet den o leñvañ d' ar c'han a oa maro !
Nemet eus barr uhel an neñv, an Aeled
O deus laket an erc'h
Da gouezhañ kuñv, ha skañv, ha gwerc'h,
Evit sebeliañ an evned.
Nemet ur c'hlaz he deus tintet
A-dreuz aer didrouz ar serr-noz,
Evel pa vije bet sonet
Kleier arc'hant ar Baradoz.

ARC'HIG NOE

AR C'HI

Ha pa vefe hir-hir lost ar c'hi,
Mar stoker outañ
E sant ar perc'henn.

AN AZEN

Kaer en deus an azen hejañ e zivskouarn
N' hall ket en em zistagañ diouto.

AN OLIFANT

Perak ul lost ken hir a-ziaraok,
Hag un all ken berr a-ziadreñv ?
— N' eo ket fri hir an nep a gar !

AR VALAFENN

Perak ne ganez ket, balafenn ruz,
Te hag a zo ken kaer da livioù ?

AR C'HOG-INDEZ

Marc'had-mat, 'm eus aon, eo al lorc'h er bed-mañ,
Ha n' eo ket ar re sod hen pren an nebeutañ.

AR PAUN

Bezañ gwisket ken kran,
Ha krial ken diod !

AR JIRAFENN

Pa reer an itron vras
Eo ret rodal war beg an treid,
Dougen ar penn uhel ha reut,
Ha bezañ berrwel a spered.

AR SOUDARDED PLOMM

War-raok ! Kerzh ! eme gant nerzh ar c'habiten.
Nemet den ne fiñvas, na tamm na takenn.
War-raok ! Kerzh ! emezañ adarre.
Nemet hini ne fiñvas evit se.
An tabouliner, savet e vazh, ne skoe ket.
An trompilher, prest da c'hoari, ne sone ket,
Ar soudarded, un troad er vann, chome sonnet.

Me eo ar mestr, eme neuze ar c'habiten,
Ha me 'zo graet 'vit gourc'hemenn,
C'hwi, soudarded, evit sentiñ
Hag evit mont hep prederi.
War-raok, diouzhtu ! Kerzh, kozh vandenn !
Pe c'hwi 'santo va c'helastrenn.
Nemet hini ne fiñvas evit se.
An tabouliner a chome mouzet,
An trompilher a vane ginet,
Hag ar re all a grozmole.

Neuze ar c'habiten a gomprenas
En devoa graet ur fazi bras :
Soudarded, emezañ, c'hwi 'zo tud kalonek,
Hag en ho kreiz, 'zo gwad ruz o redek,
En ho pruched, un ene her
Evit difenn kaozioù santel.
Neuze holl a-unvan e tiloras ar soudarded,
Hag o zreid a gane war bavezioù ar straed.
War an taboulinoù e skoe ar bizhier,
En e gleron 'c'hwezhe an trompilher :
Ar soudarded vihan a gerzhe rik ha taer.

FURNEZ AR GLESKER KOZH

Kalz a dud a lávar ouzhin :
Genou vil, genou vil !
Ha n' o deus ket daoulagad
Ken kaer ha va re.

***

Balafenned an hañv
A sun o livioù splann
E kalon ar bleuñv.
Ha te, va ene,
Ev al levenez,
E bleuñv ar Furnezh.

***

Lavaroù 'zo, ken prizius,
Ha mar bijent bragerizoù,
E plijfe d' an holl o dougen.

***

An diamant zoken, mar ne vez ket rimiet,
Ne vo biken ur brageriz.

***

Daou hag a denn o gwirionez
Eus an douar hag eus an neñv :
Ar bleuñv hag an den.

***

E-pad ma kousk an istr
Emañ war spi al ligistri.

***

Goude d' an den diskenn
Betek donañ ar mor,
Strad da galon dit-te
N' anavezi morse.

***

O martolod huñvreoù kleuz,
Pelec'h e leviez da galon ?

PEDENN-NOZ AR PAOTR MUZIK

Lez hepken va ene
Da zañsal dilavar
Dirazout, o Doue !
Evel flamm ar piled
E troierezh e nij.

PEDENN EVIT AR BLEUNIOU

Houmañ eo ar bedenn hag a ran-me bemdez,
'Vit ar bleuniouigoù na gredont ket bleuniañ,
Ar re hag a lavar : Evit petra ?
Ennomp n' hon eus netra, netra !
Ar re abaf, pe marteze lorc'hus,
Ar re na gredont ket kanañ
Dre ma n' eo ket o mouezh
Ken splann hag e plijfe dezho.
D' an holl re-se, Aotrou, ro muioc'h a furnezh,
Ro distan d' o erez, ro distenn d' o avi,
Hag o lak da gompren n' eo ket bleunioù ar prad
Dispar kennebeut-all, a-unanoù ;
Met p' emaint a gantadoù, pebezh estlamm !

Houmañ eo ar bedenn, an daspedenn,
'Vit ar bleunioù ha n' hellont ket bleuniañ,
Ar re 'zo bet plantet dindan ar skeud
Ha n' o deus na gouloù, na tommder,
Ar re 'zo dilezet distuz, en douar sec'h,
Ha n' o deus peadra...
Ha klask a reont, ha n' hellont tra...
Daoust ha n' eus ket, Aotrou, en neñvoù evito
Ul liorzh ma c'hellont enni 'n em zispakañ,
Livioù, frondoù miret e kuzh,
Gant seul vuioc'h a nerzh
M' o deus c'hoantaet kreñvoc'h bleuniañ ?

Houmañ eo ar bedenn graet a galon evel a gomz
'Vit ar bleunioù na vennont ket bleuniañ,
Ar re a chom mouzet, amjestr, ginus, ourzet,
Dre maz eo poanius sevel ha diflukañ
Ha labourus 'n em zigeriñ,
Dre n' o deus ket kalon a-walc'h
Evit kreskiñ ha marteze bezañ troc'het...

Ouzh ar re-se az pez truez, Aotrou,
Dre m' ac'h eus da-unan anavet gloaz an doan,
Te hag ac'h eus kresket diwar gwrizienn Yese,
Evit bleuniañ 'vidomp war gefienn al lamgroaz,
Ha bezañ troc'het kuit gant taol kriz ar marv.
Bleunienn wenn, trec'hlidel er mintin peurbadel,
D' ar re fallgalonet, ro da skoazell, Aotrou !

EN TREN

gant Ronan HUON

Treuziñ a rejont « hall » dassonus ar gar. Damc'houllo e oa. Ur beajour warlerc'hiet en devoa lakaet e valisenn war an douar dirak draf an tikedoù hag a glaske eus e wellañ moneiz en e c'hodelloù. En ur c'horn div blac'h yaouank kazell ha kazell, gant o blev a-fuilh war o chouk a selle pizh ouzh taolenn an eurioù. Malo a verzhas e oa bet livet a-nevez ar « hall » ront. Marc'hadourezhioù a oa diskouezet adrek gwerennoù hag en ur dremen e weljont o div skeud, hi hir ha moan, he daoulagad trist, he dremm skuizh, eñ en e vantell-c'hlav un tammig joget dre ma oa bet azezet re bell, e vlev o kouezhañ war e dal. En tren a soñjas e kavfe dour d' o c'hempenn.

Ar paotr hag ar plac'h a yeas etrezek an nor a gase d' ar c'hae. « Pemp munud hon eus c'hoazh, » emezañ en ur sellout ouzh an horolaj a-us d' an nor. En em gavet e oant e Brest ar sul-se, baleet o devoa er ruioù, bet e oant er porzh da sellout ouzh an nebeut listri brezel a chome, aet e oant zoken en ur bar da evañ ur meskailhez bennak anvet « honeymoon » ha n' he devoa ket gellet echuiñ, heuget ma oa gant e zouster iskis. Azezet o doa dindan ar gwez el liorzhig a-us d' ar porzh kenwerzh ha dibunet eñvorioù. Aet e oant e Ru Paris da sellout ouzh ar stalioù, met ne oa ket sioul, aon he devoa da vezañ gwelet en e gompagnunezh gant tud a anaveze.

A-benn an diwezh e oa savet tabut etrezo, ar plac'h a wele e oa bet didalvout e zro e kêr ha tamall a rae dezhañ e zigasted. « Va mamm a lare din a-walc'h, » emezi, « va lezet he deus libr d' ober ar pezh a garen. »

Eürusamant e oa deut an eur da gemer tren an distro.

Hemañ a oa leun-kouch o vezañ an hini diwezhañ a guitae kêr da sul. Bez e terede c'hoazh war ar c'hae merc'hed yaouank, o saeoù hir ha lufr, hiroc'h eget o mantilli. Eus ar c'hêriadennoù tro-war-dro e teuent bep sul da zañsal.

Goude bezañ sellet e meur a vagon e kavjont un tammig lec'h. Laouen e voent d' azezañ, skuizh o divhar dre forzh bale. An tren a loc'has hepdale. Tremen a rejont savadurioù du ha louzet gant ar glav war ar poultrenn glaou, labouradegoù boestoù-mir, ul labouradeg bier. Pell e voent a-raok tizhout ar maezioù.

Trouz ar rodoù a oa ingal ha bouzarus, bagonioù kozh ma oant, ha ret e oa komz kreñv evit bezañ intentet.

Ar plac'h a fiñvas war he bank, an azennoù koat kalet ne lezent ket kalz a lec'h evit an divhar. En o c'hoazez e oant kichen-ha-kichen. Dirazo ur Glazig a furche en e c'hodelloù. A dreuz d' ar gwer pizennet gant ar strouezenn danav a oa krog da gouezhañ e selle Malo. E-pad ur pennad e heulias e zaoulagad trolinenn ur c'houer, ur sac'h war e choug, o vont d' ar gêr gant ur bagad saout dre ur wenodenn a rede a-hed an hent-houarn.

Chom a rejont sioul goude disparti an tren, ar plac'h o heuliañ dirazi pennoù an daou gouer azezet en o c'heñver hag a vranskelle ingal gant stroñs an tren.

— « Na zeuit ket d' ar vodadeg disul neuze, ne dalv ket ar boan ! »

Malo 'oa bepred kollet e sell war ar parkeier, ar paotr saout en doa steuziet a-drek ur bod spern.

Starderezhioù an tren a rae kement a drouz ma ne voe ket klevet respont Malo. Ehanet o doa e-kreiz ar maezioù en un tammig gar sioul ha diskuizhus goude ar gêr vras. Un implijad a valee a-hed an tren gant ul letern en ur huchal anv al lec'h. « Pelec'h omp ? » eme unan bennak en damc'houlou. Glasvez ha gwez a oa diouzh an daou du. Dreist a werenn e selle bepred ar paotr ouzh prenestroù sklerijennet un ti plaen, unan eus an tiez eeun-se ma ouzer hep mont e-barzh penaos emañ renket an traoù. O ijinañ a rae, ur sall vras en traoñ, an diri adal d' an nor evit sevel d' al laez. Er gambr ur gwele koat gant ur stel-gwele, war ar siminal un horolaj alaouret ha ne valee ket mui abaoe pell, goloet gant ur c'hloc'h gwer. Soñjal a rae ivez er vodadeg-se he doa kempennet gant un nebeut mignoned.

— « Mat, » emezañ pa voe chomet an tren a-sav. « Ya, mat eo, graet eo va soñj. N' in ket. »

Ar glazig dirazo a glaske bepred en e c'hodelloù an tiked dianket. « Gast, kavan 'neañ, » emezañ en ur dreiñ war du e vignon a selle ouzh an daou zen yaouank. Sevel a reas e benn ivez evit sellout en ur zerc'hel da glask e godelloù bihan e jiletenn. Ruz e oa ar plac'h, fuloret e seblante. Ne oa ket ar respont-se a felle dezhi kaout.

Sellout a reas dreist d' ar werenn ouzh ar stêr gwenn a-drek ar sapreneg. Dindan an deil e rede ur wenojenn o doa graet war droad un devezh hañv gant Herri ha Paola, tommet o doa te en ti-hañv a oa bet prestet dezho gant mignoned, aet e oa ar baotred da gouronkañ en aber : « sall eo an dour » en doa hopet Malo eus kreiz ar stêr « ar mor 'zo erru amañ ». Poan a rae dezhi soñjal. Bremañ ne seblante ket gwall chalet,

marteze en doa un tammig truez ha setu holl. Laouen e veze en he c'hompagnunez, e vije graet war e dro, selaouet o komz. Met arabat e oa e zirenkañ en e dammig buhez klet ha kloz, e zirenkañ en e voazioù.

— « Evel-se 'mañ ? » emezi gant ur vouez raouilhet. « 'Rit ket muioc'h a van 'vit se ? Ne ra netra deoc'h. Lavarout a ran deoc'h chom hep dont hag e lavarit ya diouzhtu, dinec'h kaer. »

Malo a sellas outi. Ruz e oa he daoulagad, daoulagad re vras evit un dremm moan, he linennoù a oa groz ha n' helle ket kuzhat e from. Gwelout a reas he fri, he fri re dev ha re vras a gasas dezhañ soñj eus un nozvezh en he zi. Gourvezet e oant war ur ballenn dirak un tantad o flamminañ er siminal, he fenn war e skoaz :

— « 'Dalv ket ar boan chom evel-se, d' en em zouellañ, ne raio nemet gwasaat an traoù, peogwir e ouzoc'h ne vo diskoulm ebet... » en doa lavaret.

— « N' eus forzh gout a ran, chomomp memestra... »

Setu peder eur e oant dirak an tan-se. Klask a reas abegoù, gouzout a rae e oa sot ar pezh a lare :

— « Sellit, ter eur eo, poent eo mont da gousket. Mont a ran kuit. Skuizh e vefec'h warc'hoazh. »

— « N' eus forzh, ar wech diwezhañ eo, echu e vo goude. »

Hag he doa n' em stardet muioc'h outañ c'hoazh. Derc'hel a rae bord e borpant etre he bizied ruz. Lakaet he doa he dorn war e gilpenn. Savet he doa e benn, sellet he doa hir en e zaoulagad, karantezus. Tostaet en doa neuze e zremm outi, prest da bokat, hag en doa gwelet he c'hroc'hen hag a seblante c'hwezhiñ dindan ar poultr, he fri. He fri, he c'hroc'hen melen, he blev boull ha reut, hec'h alan, pep tra. Dislealded. Kilet en doa dirak an daoulagad lufr, ar muzelloù-se a c'hortoze da vezañ touellet, krennadennoù bihan warno. Truez en doa bet, truez ha heug kemmesket.

Bremañ e wele an daolenn-se en-dro. En damc'houlou e tremene ur gloued, ur c'harzh, ur wezenn avaloù he skourroù ponner ha leun o stouiñ betek an douar, sistr a vije adarre er bloaz-mañ ha meur a gordennad a gemerfe unan.

— « N' am c'harit ket, » emezi a-greiz-holl, « perak ne fell ket deoc'h va c'harout ? Perak n' am c'harit ket ? »

Malo a chomas mut o terc'hel da sellout dre ar prenestr. An daou gouer a gomze bremañ eus pladennoù-nij. Malo a gendalc'he da sellout e-biou ar werenn, un nebeut gouleier eus ar c'houmanantoù strewet amañ hag ahont a oa krog da c'hounit war an deiz.

Kinniget he doa dezhañ chom hep mont d' ar vodadeg,

lavaret en doa ya hag e oa fuloret. Ne dalveze ket ar boan klask tabutal.

— « Evelse-mañ neuze ? Setu tout ar pezh ac'h eus da laret ? »

— « Ya, » emezañ o soñjal e oa koulz echuiñ diouzhtu. « Tostaat a reomp ouzh Kerspern, » eme Malo adarre, « setu ar c'hoad. » Santet e veze an dour aze, a-drek ar gwez, en deñvalijenn a oa etre ar c'hefioù.

Kemeret he doa e zorn. An daou zen a-dal a selle outo. Ne gomzent ket ken. Muioc'h mui a c'houleier a darche bremañ ar werenn o tiskouez e tostaent ouzh ur gêr. Sevel a reas ar plac'h. Lakaat he sac'h a-istribilh war goubl he brec'h ha kempenn un tammig he zog war he fenn.

— « Diskenn a ran ganeoc'h war ar c'hae, » eme Malo.

Ne selle ket mui outañ. Diskenn a reas hep ur ger, eñ ouzh he heul evit he c'himiadiñ war ar c'hae. N'en devoe ket amzer. Ar vantell vouk a rede ar buanañ ma c'helle e-touez ar veajourien o hastañ etrezek an nor. Er gouloù glas un implijad a hope d'an dud pignat e-barzh a sellas outañ en e sav war ar c'hae.

Distreiñ a reas Malo, gorrek, d'e vagon ha pignat. Azezañ a reas en e gorn, war ar bank koat. Tennañ a reas e alan.

Ar glazig en doa tennet ur journal eus e c'hodell hag a lenne.

— « Freskoc'h eo, » a laras egile hag e savas da serriñ e werenn. Ar c'hombod a grogas da leuniañ gant ar moged.

Klevet e voe bugale o c'hoariñ en tu all d'ar speurenn, ar vamm o c'hourdrouz :

— « Petra zo peget ennoc'h termaji ? »

Eus Douarnenez, a soñjas Malo. Ur beajour a zigoras ur valisenn war e varlenn hag a stagas da beilhat ur vi. Malo a sellas e-maez, bez e oa c'hoazh un nebeut tud war ar c'hae. Un taol c'hwitell, gant gwigour e loc'has an tren. Batimant ruz ar gar a dremenas, gwelout a reas, a-drek, ar ru a gase da greiz kêr hag en doa graet meur a wech ganti.

An tren a dremenas e-biou d'ur gloued gwenn ha ruz, buanaat a rae, liorzhoù a c'hanas a-drek an tiez roueshoc'h-roueshañ o frenestroù sklerijennet, hag hepdale ec'h adkrogas dibunadeg ar parkeier dirak e zaoulagad, an eil war-lerc'h egile, gant al linennoù orjal o sevel hag o tiskenn dirazo, ha tamm-ha-tamm e steuzias pep tra en deñvalijenn.

Brest, 1954.

Sachka ar bugel naoniek

gant Vassili IVANOVSKI

troet diwar ar Rusianeg gant Jarl PRIEL

KENTSKRID

Dont a ris er bed da besk-ebrel er bloavezh 1906, damdost da gêr Kiev. Ne oan ket krog mat gant va unnek vloaz ma tec'his kuit diouzh ti va c'herent. Gwriet am boa evel m' ouien ur sac'h lien koaret, ha bern war vern e vountis ennañ ur re votoù, div roched, un dorzh vara hag un toullad levrioù ; en ur dremen a-hed ur c'harzh e troc'his enni ur vazh baleer-bro, ha me en hentchoù !

Un tamm a bep seurt e tegouezhas din ober : tapout pesked, laerezh frouezh, labourat en ul liorzh, mont e gopr war-dro tud klañv, bezañ sakrist zoken, ha me oar ! E-keit-se, amzer e kaven bepred da lenn, ha dreist-holl da doullañ kaoz gant kouerien heñvel-mik, war a grede din, ouzh ar re skeudennet gant Tolstoï.

Ha setu ma tiflukas ar bloavezh 1918... an tangwall du-mañ ha du-hont... mindrailherezed o skidañ plom e pep korn... ha plouz 'ta, plouz !... plouz e toaz an bara, plouz e-lec'h ti ha toenn...

A-benn ar fin, e teurvezas ur bagad soudarded war varc'h va leuskel da vont d' o heul, gant ma rajen war-dro o c'hezeg. Goude-se, e tichañsas din beajiñ e-pad eizh deiz war-nugent diouzhtu en un tren marc'hadourezh o vuzhugenniñ war-du Siberia.

Ya, eizh deiz war-nugent kuit a lemel na botoù na dilhad, ha hep ober kennebeut all un tamm gwalc'hiñ d' am dremm pe d' am daouarn. Na dor na prenestr ne vane war ar c'harr hent-houarn e paouranteen ennañ, met a-hed e relegenn hanter-vrevet e oa skrivet evel-hen gant pikoloù lizherennoù : « *Peoc'h d' an tiez soul, ha brezel d' ar c'hestell !* »

A-drugarez d' al loustoni flaerius ma veven enni er mare-se e teuas va c'horf a-bezh da borbolenniñ ken ma veze moarvat ur skrij sellout ouzhin. Hag un dro bennak, e-keit ma chome an tren da velc'houeta adarre en un tammig porzh a netra — den ne ouie eveljust war beseurt digarez ! — e

stagas ur vaouez diwar ar maez d' ober fed ouzhin, ha hi da grial forzh en ur ziskouez gant he biz va zalfas mouk ha klogoret : « Skoet eo an den-mañ, emezi, gant an tifus ! » Kerkent all e pignas daveton un toullad soudarded da welout penaos e oa kont ganin. « Ar wirionez, emezo, a zo gant ar wrac'h ! » Ha kuit a dermal, difindaonet e voen ganto a-bendraouilh e-maez ar c'harr. Daoust ha ma krogas an tren da loc'hañ d' an ampoent-se, gallet a-walc'h am bije en em wintañ ennañ, ken goustad ha ma ruze e rojoù, met gant ar skuizh, gant ar glañv e oan, gwell e voe ganin menel eno da voredin, tamolodet war an erc'h. Savet e voen alesont n' ouzon ket pegoulz gant « *dalc'herien* », hervez ma veze graet diouto, petra bennak ne ouie den, na zoken i o-unan a-du gant piv e oant, na peseurt pal politikel a felle dezho tizhout. N' eus forzh, chom a ris ur pennad en o zouez ; kerkent ha yac'h ha war vale, e stagis d' aozañ boued evito, met ar benveg a raen an aliesañ gantañ a veze ur pikol flisterez, rak dre c'hoari las gant gisti, tapet o devoa an darnvuiañ anezho ur c'hleñved fall.

Un deiz bennak e kavis tro da skarañ war-du ur gêr vras, da vezañ gopraet eno gant un apotiker, ha diwar neuze e krogis da studiañ da vat, ken ma teuis er bloavezh 1922 a-benn da sachañ ganin va skasoù, ha da bellaat dre laer diouzh va bro.

War harzoù an URSS, e voe ret dimp an noz-se en em silañ dre ur c'hoad, ha war ar vevenn e tu kleiz d' ar wenojenn, m' am eus soñj mat, e oa un ti-gward ; kroget o devoa ar soudarded war c'hed un tantad da dommañ o izili, rak c'hwistañ a rae ar goañv ken ma rae. O c'hlevout a raemp o tivizout, hag ivez o c'hezeg o peuriñ hag o c'hwirinat goustadig ur wech an amzer. Kerzhout a raen war vegoù va zreid, skuizh-marv ha berr warnon dre ma 'z oan sammet gant ur pezh pikol malizenn na oan ket zoken ar perc'henn anezhi. Ha setu dirazomp an hent ma tleemp tremen drezañ : dek ha tri-ugent planken ledet an eil war-lerc'h eben a-dreuz d' ur c'hrenegell, dek ha tri-ugent planken ha kemend-all a gammed d' ober !... met ur wech graet ganin ar gammed diwezhañ, setu va zaol deut da vat, rak en em gavout a raen en estrenvro.

Abaoe 'vat, am eus graet anaoudegezh gant pobloù all, gwelet am eus tud ha tud, bernioù tud, ha studiet am eus evel m' eo dleet. War an dro, e ranken eveljust labourat da c'hounit va bara : bet on war ar vicher tredaner, bet on mevel en ur c'hafedi, kourater o klask embannadurezh evit ar c'helaouennoù, mestr-studi hag all. Deut on koulskoude a-

benn d' echuiñ va deskamant en ur skolaj hag en div gevrenn ur Skol-Veur.

Ur bugel ne oan nemetken pa grogis da skrivañ. Dija d' an oad a unnek vloaz, kent treiñ kein da di va c'herent, e plije din, keit ha ma vezen o tont d' ar gêr diouzh ar skol, displegañ eviton va-unan barzhonegoù aozet ganin-me. Poaniet am eus e-pad daou vloaz war va levr « *Sachka* » (1), un oberenn ma felle din diskouez enni da gentañ holl e pebezh lajad amzer e rankis em yaouankiz bevañ ennañ.

V. I.

Sachka ar bugel naoniek

...Edo Sachka er mare-se e gopr gant kouerien, damdost d' ur c'hoad.

Pegen kaer e oa ar c'hoad-se ! Gant pebezh meurded e save etrezek an oabl ar gwez eeun ha lorc'hus, sapr ha bezv an darnvuiañ anezho ! Diouzh ar beure kerkoulz ha pa veze diwezhat anezhi, morse ne baoueze o delioù da grenañ gant ur soroc'hig iskis, un drugar hepken e glevout, ha reiñ a raent e lod a beoc'h, a garantez, da neb e c'hoarveze gantañ bevañ en o zouez. War a grede d' ar c'hrennard, digemeret e oa bet ganto abaoe an deiz kentañ evel ur mignon a-viskoazh, evel p' o divije kavet gwell hir an amzer ouzh e c'hortoz.

E-kichen, ledet war ziskenn adalek bevenn ar c'hoad betek ribl ar stêr, e oa ur pikol prad gant c'hwec'h dervezh arat dindanañ, ha ma vounte ennañ geot e-leizh, stank-stank ha ken druz ma tape da Sachka uheloc'h eget pennoù e zaoulin.

Netra nemet kousket ha bale n' en deveze d' ober war greiz an deiz ; d' abardaez 'vat, e ranke plediñ gant un tammig labour, un abadenn ne oa ken. Da guzh heol e teue ar gouerien diwar-dro da gas o c'hezeg da beuriñ er prad-se, ha diwar neuze e tlee Sachka gant daou pe dri all eveltañ gedal a-hed an noz betek-gouzout n' aje al loened gant al laer.

Graet e veze un tantad e penn uhelañ ar prad, ha davet ar c'hedourien en o c'hoazez pe en o gourvez e-dro dezhañ e save diouzh ar stêr freskder an dour-red ; a-youl an aezenn e plave a-rez dezho c'hwezh ar rousin, frond yac'hus ar sapr,

(1) Sachka = Aleksandrig.

ha pelloc'h c'hoazh, du-hont e bolz an neñvoù, e lugerne, aour hag arc'hant, ar stered.

Evel ur minoc'h aonig en em silet e-maez e doull gant an deñvalijenn, e selle Sachka e-dro hag a-us dezhañ, estlammet dirak kaerder an nozvezhioù-hañv war ar maez, adal ma vez sec'h ha sioul an amzer.

« Pegen brav eo din amañ ! » e lavare outañ e-unan, ha na skoilh na harzh ne vije bet d'e levenez m'en divije bet a-walc'h a voued da dorriñ an naon na baoueze morse da grignat e damm kof. N'eus forzh, en e laouenañ e veze o selaou an dour o vourbouilhat ouzh broenn ar stêr, hag a-wechoù stirlink damvouget hualoù houarn ar c'hezeg o touzañ hag o valañ korzennoù geot. « Daoust d'an naon, eme Sachka, na kaerat tra eo evelkent ar vuhez ! »

Amzer en devoa bet da gaout darempred ha d'ober anaoudegezh gant kement perc'henn a gase bemnoz e loened d'ar prad. Lod anezho a oa erru mat gantañ, darn all 'vat ne oa ket evit o c'houzañv, met bez' veze eno alies Koulik, ur paotr marchosi nes d'e galon.

Koulik, hervez ma veze graet dioutañ, a oa ur brabañser touet, ha kilien war ar marc'had, dalc'hmat o hegiñ hemañ, pe o klask dornañ henhont, ur gwaz hanter-drelatet anezhañ, hag evit gwir dont a reas Sachka da c'houzout e voe bet e vignon dalc'het ur pennadig e-mesk an dud kaezh kollet ganto o spered. Ret mat e veze bepred d'ar re all ober gantañ evel ma 'z oa bet krouet, pe 'vel ma 'z oa deut da vezañ ha Koulik n'en em domme ouzh den ebet nemet ouzh Sachka, ur c'hrennard koulskoude hepmuiken.

E-keit ma veze ar c'hedourien all o tiroc'hal e-tal an tan da c'hortoz o zro da vezañ war spi, e plije dezhañ divizout gant e geneil yaouank diwar-benn e vuhez dremenet, ar brezel a-enep d'an Alamaned (1), an dud a bep seurt e tegouezhas dezhañ en em gavout ganto du-mañ ha du-hont, rak ur foeter-bro a oa anezhañ, pe ne vezo den.

— Ya, eme Goulik ur wech war-dro hanter-noz kentiz ha ma vanas kousket ar re all, troioù-kamm, troioù fall daonet a c'hoario un deiz da zont kouerien hor bro, troioù yud, pa lavaran...

— Penaos se ? a c'houlennas Sachka, sebezet krenn o klevout e vignon o stagañ da gomz gant ur vouezh ken garv.

— Eo, mabig, eo ! eme egile en ur hejañ e benn, gwelout a ri mar chomez bev, meur ha meur a dreflezenn e vo tennet dimp gant ar re-se. Dal, Sachka, selaou an darvoud emaon e

(1) ar brezel eil diwezhañ eveljust. (J. P.)

sell da gontañ dit, ha goude se e teui marteze a-benn d' intent va c'haoz. Un amzer a voe, touet am bije e ouien peseurt c'hwil eo hor c'houer : gwidre, emezon, a zo ennañ ken a zo, daou droc'h a zo d' e aotenn, ha pa vez leun e gorf a hinikreñv e vez techet da gregiñ evel ur bleiz mut. Ac'hañ 'ta nann ! evíton da vezañ sellet pizh ouzh o zu mat kerkoulz hag ouzh o zu gin, tamm ebet n' am boa desket gant peseurt kanfarded am eus bet, am eus, hag am bo d' ober. Met adal ma welis ul lanchore diwar ar maez o chom ken digas ha biskoazh, na kriz, na klouar, daoust ha ma 'z oa nevez varnet d' ar marv, raktal e paouezas va c'hazh da vezañ dall. Ya, troioù-pleg, troioù ouesk e-tu all c'hoazh d' ar pezh a oufez krediñ, setu petra emaon o c'hortoz diouzh o ferzh...

« A zo mat !... Un nozvezh a voe, c'hwitet en devoa va rejimant gant e stourm ouzh kleuzioù brezel an enebour. Gwell alies e troe hor ribotadenn da zour teil, met ar wechse 'vat hor boa ranket en em leuskel da rampañ kuit a varc'hata dindan bav an Alamaned : ur seizh kant bennak ac'hanomp war vete nebeut. Kraouiet e oamp bet ganto kouch-war-gouch e-barzh un tammig karrdi, ha kaer az pije bet c'hoari ha kac'hat, tanfoeltr avat ebet, na zoken ur vouarenn ouzhpenn n' az pije klenket ennañ. Hag ur c'hwezh 'ta, va Doue, a save alesont !... hini ar c'haol trenk, ar gwad o kaouledin ouzh goulioù darn, hag eveljust meur a loustoni all : en ur ger, betek-hen n' on ket evit intent petra an diaoul a viras ouzhimp da vougañ eno, rak stardet da choukañ e oamp, klozoc'h eget vioù dindan ur yar o c'horiñ.

« D' an ampoent-se e klevjomp mindrailherezed o pasaat ken na foeltre, tennoù-kanol o strakal tostoc'h-tost : anat dimp, edo hor c'henvrezelourien o vont adarre d' an argad. Kerkent ha ma krogas an abadenn-se, e fellas d' an Alamaned ober dimp mont e-maez hor siklud, da lavarout eo : kerzhout plaen ha brav, hag an eil war-lerc'h egile d' ar marv, rak betegouzout ne zeuje prestik hor c'henvroiz d' hon diframmañ azindan o skilfroù, e oa gwell ganto hol lazhañ. Met hopala !... ne vane ken nemeur a soudarded d' ober ged warnomp. Start daonet e oa ar c'hrogad ha kaset o devoa an ofiserien kement hini o devoa gallet pakañ, mevelien, kanfarded oc'h ober war-dro ar gegin, an dud klañv hag ar c'hezeg, holl d' ar red d' an talbenn, ha zoken ar re nevez c'hloazet, gant ma vijent e-tailh da chom en o sav ha da dennañ. Dre se, ne gavent tro ebet da sachañ ar brizonidi er-maez, nemet avagadoù bihan, un dek pe un daouzek leue war an taol, ha c'hoazh eveljust ar pep nesañ d' an nor.

« Met sed amañ neuze ur c'hoari all !... Nann, Sachka,

aner e vefe din klask tu da zisplegañ kement tra skrijus a c'hoarvezas en toull brein-se. Neb a veze an tostañ d' an treuzoù a strive a lazh-korf — na petra 'ta ! — d' en em silañ pe gentoc'h d' en em *strinkañ* a-dreñv d' ar re all, e pell-pellañ ma c'helle, ha ni evel 'ouzout a boanie ivez eus hor gwellañ da herzel ouzh ar re-se da vont war-raok, ha difenn a oa ennomp, me lavar dit ! a daolioù dorn, a-daolioù treid, a-daolioù penn, o fustañ a raemp a bep seurt stumm ken ma strake o izili. N' ouzon ket pep ha pet a voe taget didruez ganimp pe voustret dindan dreid.

— *'raus !... 'raus !* (1) eme an Alamaned na raent nemet daoudortañ gant ar fent.

« A-benn ur pennadig, setu ma voe kemennet dezho e oa aet ar maout ur wech ouzhpenn n' eo ket gant hor soudarded-ni, met gant o re, ha gant se gourc'hemennet e voe d' an Aotronez-se kemer ar primañ gwellañ o diwalloù evit kas ac'hanomp pell a-walc'h en a-dreñv. Met e-keit-se o devoa kavet pleg evelkent da zistrujañ un daou c'hant bennak eus hor bagad.

« Dont a reas tre davetomp ur c'habiten hag ul letanant, gant peb a letern en o dorn savet d' an nec'h. Allas re, kalz re' oamp c'hoazh, diouzh o c'hlevout. Bet on gwechall-gozh war ar studi, rak ur beleg o devoa c'hoant va c'herent d' ober ganin-me ; setu perak ez on barrek d' intent geriennoù 'zo en alamaneg. Hervez ma lavare al letanant, arvarus tre e vije leuskel kemend-all a dud da vale an hentchoù war greiz an noz, peogwir e oa ken dister niver ar soudarded manet war c'hed.

— *Ganz richtig, Otto,* eme ar c'habiten, *da mussen wir noch einmal reduzieren...*

— *Ja wohl, zum Befehl, Herr Hauptmann* (2), eme egile.

— Grit dezho mont en ur regennad, ha lazhit raktal kement hini e tegouezho dezhañ bezañ ar bempvet a-dall penn kentañ bete lost ar regennad...

Intentet mat e oa bet komzoù ar c'habiten gant meur a zen estregeton. *Reduzieren !* emezañ da lavarout eo, kenavo disul d' ar pardon !... Ur pezh pikol regennad, mabig, a oa hon hini, ha diwar neuze e stagas da blediñ ganimp ur Feld-webel yaouank : ur gogez mannous anezhañ gant mourennoù hir. Savet 'oa an heol ur pennad 'oa, met ne oa ket gwell gozh c'hoazh an deiz, ha menel a rejomp eno, regennet, da c'hortoz

(1) er-maez !... er-maez 'ta !

(2) « A zo gwir, Otto, ret e vo dimp 'ta krennañ ur wech ouzh-penn an niver anezho. » — « Mat tre, en ho kourc'hemenn, Kabiten ! »

ha da c'hortoz n' ouzon ket pegeit. Ha gwashañ tra, aotre a voe roet dimp da vont e lec'h unan-bennak all a gavje mat ober marc'had ganimp e giz-se.

— *Tauschen sie die Plätze !* e vannouse en ur skrignal gogez e vourennoù hir (1).

« Ya, ya, lec'h ouzh lec'h !... Met da be vat ar c'hemm-se ?... Abalamour da betra kèmend-all a reuz hag a boan-spered, peogwir ne ouie hogos den da biv e tegouezhje bezañ eus ar *bempvet* en ur regennad ken divent ha honnezh ? Hep arvar, lakaet en devoa ar porc'hell mannous-se e viz war un dra e-tailh d' hor boureviañ betek re. Rak te n' out ket, paotr bihan, ha gwell a se dit, evit meizañ e pe stad en em gavas a-greiz-holl darn 'oa, tapet, laeret, pe brenet ganto *ul lec'h all,* ha deut da vezañ dre se, a-drugarez dezho o-unan, ur *bempvet* er regennad. Gleb dour e oant gant ar c'hwezhenn, hag ur struj, mabig, en o c'herc'henn ! liv an droug-kof, gant resped dit...

« Evit va c'heloù-me, lakaet am boa em penn chom, bezet a vije, el lec'h ma voe bet graet din mont, ha tanfoeltr kammed ebet ne rajen alesont, gant aon rak kouezhañ e-kreiz-tre lost an diaoul ha toull e reor, war sin c'hoari va faotr e fri tanav. Diouzh o c'hlevout, ne oa ket kennebeut-all an daou soudard a bep tu din e sell da glask pleg da derriñ o flanedenn. Met un den 'vat, ar bevare izeloc'h egeton war an dorn dehou, hennezh a zifrete hag a veske ken ma veze un druez sellout outañ. Anavezout a raen ar hij-e-doull-se, ur bourc'hiz anezhañ, mab ur marc'hadour pinvidik-mor diouzh ma klakenne e vignoned, ha d' ar seurt tarined e vez, anat da bep hini, kant gwech tennoc'h ober da viken un gwe war o zamm buhez.

« Ne baoueze ket da dregasiñ ar soudard nesañ dezhañ, ur gwaz diwar ar maez diouzh e stumm da gomz, e zoareoù all ha zoken e zivkjoskenn. Met kaer en devoa egile lammat ha sailhat e-dro d' ar mesaer pe d' an darbarer-se, kinnig dezhañ arc'hant e-leizh, touiñ a roje e dad pinvidik n' eus forzh petra 'fellje da Yann-gouer kaout, ha kuit a gac'hi-gelliñ, ha zoken arc'hoazh kentañ mar karje, koll a rae nerzh, poan hag amzer. Warc'hoazh... hini ebet eus ar re e tegouezhje dezho bezañ *pempvet* ne oa tonket da c'houzout daoust pe rev pe c'hlizh a raje arc'hoazh ar beure, ha petra 'dalv holl vadoù ar bed-mañ pa vezer dija kluchet, koulz eo lavarout, war varlenn an Ankou ? Evitañ da vezañ bajanek da welout, dleout a rae ar gwaz bezañ ken louarn ha den,

(1) Trokit lec'h ouzh lec'h !

ha nag evit daou nag evit unan, biken n' asantje da blegañ d' ar bourc'hiz.

— Nann, nann, emezañ, n' in neblec'h all, mat a-walc'h on amañ !

« Hag o vezañ ma kenderc'he egile da dorriñ e benn dezhañ, gant ar spontet ma 'z oa, bep tro e c'hrozmole hep ober muioc'h van eget ur pilgoz :

— Tav din 'ta ! mat a-walc'h on amañ...

« Ha netra ken ne zistage, evel pa vije bet merglet e deod. A-greiz-holl e teuas mab ar marc'hadour da verzout e oan me o sellout a-gorn outañ en ur vrizhc'hoarzhin, ha diouzhtu e pegas ouzhin gwashoc'h eget na stag an tarlask ouzh krev ar chas. Ac'hañ 'ta, raktal e ris diouzh e c'hoant, mont a ris a c'hrad vat, *hag evit netra* el lec'h ma 'z oa bet eñ a-ziagent, hag eñ da lammat, ken laouen hag ar Spered Santel, em lec'h me.

— Met, Koulik, lavaret az poa din e...

— Ya, Sachka, ya, met biskoazh n' on bet den d' am ger, ha petra 'fell dit, ne oan ket er mare-se, gra a garfes, evit tremen hep c'hoari tu pe du.

— *Achtung !... Still gestanden !* (1) a veogas ar Feldwebel ha kerkent all e stagjont da niveriñ an dud e penn kentañ ar regennad, ha d' ober da bep « *pempvet* » skarañ betek ur c'hleuz a oa eno dirazomp.

« Va feiz, ne lavare ha ne rae ket kalz tra ar baotred e tichañse dezho bezañ « *pempvet* » dre un taol degouezh, rak netra da vihanañ n' o devoa da damall dezho o-unan. Evel-just, gwell e vije bet ganto bezañ pell alesont o c'hoari kartoù, o vriata ur goantenn, pe oc'h evañ peb a vanne, met peogwir e oa diwar-vremañ marv-mik evito mamm ar c'hartoù, ar merc'hed koant hag ar bannac'hoù, doujañ a raent emichañs d' o zonkadur, forzh pegen kriz e seblante bezañ. Hogen trouz ha garm a savas e-mesk o c'henseurted all, rak war zigarez en em dennañ e-maez ur puñs, graet o devoa o seizh gwellañ evit lammat en unan all donoc'h c'hoazh, o bez toullet gant o daouarn i.

« Gaou a zo bet graet ouzhin, e kunuc'he darn ; en anv Doue, Kabiten, ra vezo adgraet an taol ! » Darn all e felle dezho en em gannañ, met ne ouient ket rez-mat gant piv. Ha reuz, ha yud, ha blej, ha klemm, ha mallozh ! un todilhon, mabig, ar seurt n' ac'h eus klevet biskoazh !... An ofiserien gant o zammig skourjez, ar Feldwebel a-grabanadoù, ar soudarded a-daolioù troad-fuzuilh, pep Alaman diouzh e

(1) War evezh !... Fiñv ebet ken !

renk pe e demz spered, a strive d' ober dezho tevel, rak m' ac'h eus soñj ne oa ket gwell bell alesont an talbenn brezel. A-benn ar fin, e teuas va zro...

— Ha n' az poa ket aon, Koulik ?

— Aon ?... kement hag anzav ar wirionez, ne oan ket ken sioul na ken dibreder ha hennozh ; hogen, an dro-mañ c'hoazh ne gac'has ket va c'hazeg ouzh va c'harr, peogwir emaon o tivizout amañ ganit e-tal an tan. Ur « bevaret » e tegouezhas din bezañ, met sac'het 'oa er fankigell ar gwaz diwar ar maez hag ivez ar bourc'hiz, evitañ da grediñ ne vije biken a-drugarez din ur *pempvet*. Hahahahaha !... *Kaput* o daou ! hervez ma lavarer en alamaneg... Tremen a reas ar c'houer hep klemm na huanadiñ, met daoust ha ma troe kein din gwelout a raen ne oa ket tuet da ganañ na da gontañ loegaj. Egile 'vat, kent pellaat diouzhin, a daolas war va zu ur sell hepken, ur sell a-skij evel ma rafe da skouer ur marc'h nevez-wisket dezhañ ur weskenn dall. N' on ket boaz d' ober ardoù, Sachka, n' on ket kennebeut-all un danvad gwell sinac'h, met kel lies tro ma teu din koun eus ar sell-se, eus an traoù lennet ganin e lagad ar paour-kaezh den hanter-varv, ac'hañ 'ta, ret e vez din kemer va c'hreñv warnon evit mirout ouzh va daouarn da grenañ.

« Skubet e tleent bezañ prim-ha-prim gant mindrailherezed ha kluchet e oa pell 'zo ar soudarded diouzh se a-dreñv d' o benveg, met p' edo ar fri mannous war-nes gourc'hemenn dezho kregiñ gant an tennoù, ober a reas ar c'houer daou gammed war-raok en ur sevel e vrec'h a-us d' e benn. O vezañ ma krede d' ar c'habiten e felle d' ar gwaz-mañ stagañ gant ur brezegenn raktal e huchas warnañ :

— *Schneller ! Schneller !* (1).

« Met n' eo ket prezegennoù a oa war spered egile, ha setu petra 'glevjomp o tifloupañ digantañ :

— Un tamm bara, kabiten, am eus c'hoant da gaout.

« Troet e voe e gomzoù en alamaneg.

— Bara ? eme an ofiser, p' emañ o vont da vezañ lazhet ?

— Mar bez youl Doue, ne lavaran mann war se, ec'h elgerias ar gwaz en ur skrabañ chouk e c'hil, met n' eus forzh, un drailhenn vara ne rafe droug ebet din.

« Piv a chomas, Sachka, gant e c'henou digor war e hed ?... Ataoe, ar c'habiten ; a zo kaeroc'h, kregiñ a reas da dufañ ha da bec'hiñ, gant ar souezhet e oa.

— Pennmoc'h ! emezañ, ur vezh hag ur rukun eo lazhañ ar seurt gantañ !

(1) Primoc'h 'ta, prim !

« Neuze e teuas al letanant d' e vete ha da guzuliañ gantañ a vouezh izel :

— *Gut, Otto, sehr gut !* (1) eme ar c'habiten.

« Hag ur pennadig goude e voe degaset un tamm brav a vara da Yann-Gouer. E welout a ran c'hoazh, stok pe war vete nebeut ouzh ur vindrailherez, diskabell, lousoc'h e zaouarn eget re ur glaouer, hag eñ o chaokat war e blaen kreunenn ha minvig en ur vouc'hoarzhin e-keit m' edo pep hini, koulz enebour ha kenvroad, o sellout pizh outañ. Ha ne dremenas ket zoken hep dastum ha lonkañ an disterañ bruzunenn manet en e varv.

— Ha goude, Koulik, petra 'voe graet dezhañ ?

— Va feiz, dagadagadag, evel d' ar re all. *Kaput,* eveljust... Met pa c'houlennas bara digant ar c'habiten, pa grogas da vandrouilhat e-giz-se dirak an holl, hag en o vousc'hoarzhin dibaouez, setu pegoulz, Sachka, e krogas aon ennon : « Hopala ! emezon, mar dout barrek, mab ar c'hast a zo ac'hanout, da vervel ken digas-se, gout'ouzon bremañ pegen aes e vefe dit *lazhañ* d' az tro. Pegement e kav dit, kouer daonet, e talv da vuhez, pe va hini-me ? Ur gwall izel dra, neketa, ur c'hreunenn pe ur vruzunenn vara ? pe marteze ne dalv ket zoken fank da votoù ? » Diwar neuze, va faotr bihan, am eus sanket don ar soñj-mañ em spered : den a-walc'h eo hor c'houer d' ober din, ha dit, ha da gement hini 'zo, n' eus forzh petra, ha zoken an euzhusañ, hep ober an disterañ van, pa droio en e benn, hep abeg na digarez, en ur chaokat un tamm bara, en ur vousc'hoarzhin, evel ur bleiz... pe 'vel ur Sant. Va intent a rez ?

Met Sachka ne rannas grik war se.

— M' am befe me un tammig galloud, eme Goulik, daou wennegad hepken, e skubfen an holl gouerien gant ur vindrailherez. *Kaput,* Sachka, *kaput !*

— Ul loen gouez 'out 'ta ?

— Kas am eus outo, mab, kas hag aon war an dro. Morse n' out e tailh da c'houzout gant piv ac'h eus d' ober, gant ur breur pe gant un enebour. Pa vi war var da goll da vuhez, daoust ha skoazell az po digant hemañ, pe beurdaget e vi gant henhont ? N' ouzout ket, n' ouzout netra... Nann, n' on ket evito, ha d' am meno ret e vefe o lazhañ holl gwitibunan, anez-se biken n' hellimp bevañ e peoc'h...

— Holl gwitibunan, ar re vat anezho koulz hag ar re fall ?

— Alo, Sachka, fent a rez din... N' eo ket dichañset dit teurel ur sell war va fistolenn a seizh tenn ? Ac'hañ 'ta, setu

(1) Mat, Otto, mat tre !

e pe seurt koad ez on me bet turniet. Mar degouezhfe din en noz kavout war va hent un den fall — ul laer da skouer, pe ur muntrer — raktal e laoskfen gantañ un ten, unan hepken. Ha m' am befe d' ober en deñvalijenn hag en ul lec'h digenvez gant ur gwaz a feson, dagadagadag ! diouzhtu e tapfe diganin en e gof don va seizh bouled an eil war-lerc'h egile... *Kaput,* mabig, *kaput* !

O vezañ ma tave e geneil yaouank, kręgiñ a reas Koulik da c'hwitellat ha da vroudañ an tan ; kerkent, e strinkas a-dreuz ar bouilhadoù moged ur bern elvennoù aour ken laouen, ken mibin hag un nijad kelien. Kenderc'hel a rae al loened da beuriñ ; ur gazeg hepken, nevez gollet ganti hec'h ebeul, a laoske a-reujadoù ur c'hwirinadenn enkrezet ha raouiet. Ha trouz all ebet war dro nemet hiboud an dour hag an dellioù, hag a-wechoùigoù, ur barr-avel.

Ha Sachka en e sav, ha da vont e-unan d' ober ur valeadenn er c'hoad. Chom a reas du-hont ur pennad brav ; den ebet ne gavas war e hent, na zoken ul loen, nemet ur preñvigtan, glas ha munut, hanter vouchet gant skourroù gargal. *Ouc'houc'houc'hou !* eme ar gwez a-us d' e benn, *ouc'houc'houc'hou !* Ha dre selaou o mouezh heson, o c'han melkonius, gwech ken dister hag alan un ael, gwech skiltroc'h eget un ograou, e spered ar c'hrennard e krogas da steuziañ tamm-ha-tamm tu gin ar vuhez : ar gwad skuilhet hep sellout berr, ar gasoni ouzh an nesañ pe ouzh rummadoù tud n' anavezer ket, hag an naon a zebr ez vev ar vugaligoù.

Ha pa zeuas Sachka war e c'hiz, e vanas war vevenn ar c'hoad da sellout gant karantez, gant kendruez, ouzh ar c'hezeg, ouzh ar baotred all en o c'hoazez bremañ e-dro d' an tan, hag ouzh o skeud damruz, divent, o krenañ a-dreuz d' ar prad betek ribl ar stêr...

Kil Rouanez Iwerzhon

Tennet eus « Listri paper » Loeiz GUICHARD

Troidigezh gant Yeun ar GOW

Pa voe siellet an arched kalkedoen e-lec'h ma tiskuizhe Izold ar Veleganez hag an arched beril e-lec'h ma oa gourvezet Trestan, e reas ar roue Marc'h o dougen war e lestr, war vorlenn Pennmarc'h, hag ec'h en em aozas da adtreuziñ ar mor evit degas, d' e gêrbenn Tintagel, an daou garedig a oa marv e Breizh.

« Va merc'h, » eme neuze an dug Houel Breizh da Izold Gwenn-he-daouarn, « dereat eo ez afec'h da Gerne-Veur da ober kañv d' an hini a voe pried deoc'h hervez lezenn Roma. »

Re-brederiet e oa spered an dug Houel evit kaout un anaoudegezh spis eus ar vuhez o devoa renet e vugale er briedelezh. Ne ouie ket he devoa graet e verc'h un eured wenn en desped dezhi ; da c'houzout e oa dezhañ ivez ar gasoni a wreg dilezet a vage houmañ ouzh Trestan, ur gasoni hag he devoa he heñchet da lavarout gevier d' he gwaz p' edo o vont da vervel ha da gemenn dezhañ e touge lestr Izold ar Veleganez ur ouel zu e lec'h unan wenn. Ne ouie den nemeti he devoa, o fall-ziskleriañ an arouez, berraet e vuhez da Drestan evit mirout outañ da adgwelout e geneilez.

N' en devoa ket meizet an dug Houel mat a-walc'h, e gwirionez, petra e oa deuet da ober, d' e balez a Bennmarc'h, Izold ar Veleganez, gwreg ar roue Marc'h. Un tammig kas a save ennañ ouzh ar rouanez-se da vezañ bet penn-abeg da galz trabas o tont evel-se da vervel e ti tud estren e kañv ; hogen ne dintas grik diwar-benn kement-se, rak galloudek e oa ar roue Marc'h. Pa 'z eo gwir n' en devoa netra da damall da Drestan nemet bezañ chomet hep reiñ dezhañ bugale vihan, e falvezas gantañ e raje e verc'h he dlead a bried penn-da-benn evit ma chomje sioul ar gwall-deodoù.

Pignat a reas Izold Gwenn-he-daouarn, eta, war lestr ar roue Marc'h, gant daou floc'h hag ur plac'h eus al lez. Fromet e chomas ur pennadig, pa savas ar verdeidi ar ouel, du ar wech-mañ hep mar ebet, met ar soñj da ober anaoudegezh gant broioù nevez a lakae enni ur blijadur guzh.

Ur plac'h fur e oa, tremenet ganti he yaouankiz e kambr ar merc'hed, e-kreiz luskellerezh ar c'hirri-nezañ hag ar sonioù a gane ar re a veze war-dro al lien. Ma n' en divije ket

Trestan hec'h argarzhet, e vije bet ur pried disi ; hogen en ur wall-enkadenn e oa bet lakaet dre he demezi ; un disamm a oa dezhi he stad a intañvez ha, mezevellet un tammig gant ar frankiz nevez-adperc'hennet ganti, e soñje kavout an tu d' en em zic'haouañ eus ar bloavezhioù he devoa kollet.

An nep a veizfe perak e oa bet demezet Trestan dezhi, hennezh hepken, en defe ar gwir da varn dihegar soñjezonoù Izold Gwenn-he-daouarn !

Hegarat-tre e voe ar roue Marc'h ouzh ar vaouez yaouank. Gwall-zoaniet e oa bet gant marv Izold ar Veleganez, hogen ar wall-skouer a oa en em gavet da heul an darvoud-se a rae dezhañ ankouaat e c'hlac'har hag a vire outañ, dre an droug a lakae da sevel ennañ, da vezañ diskaret gant ar ranngalon.

O vezañ ma oa kozh ha madelezus, e chome c'hoazh en arvar diwar-benn an darempredoù direizh a oa bet o ren etre Izold ar Veleganez ha Trestan, met kaer en devoa prederiañ war ar pezh en devoa gwelet er werjez e-lec'h ma oa en em gavet a-daol trumm war e wreg ha Trestan, gourvezet an eil e-kichen egile ha dispartiet gant ur c'hleze noazh, kaer en devoa eñvoriñ kement a oa bet c'hoarvezet e-pad an taol-arnod ma voe touet al le war ar relegoù ha ma voe kavet Izold dibec'h, e yae e ziskred war zisterañ da heul pep eurvezh anken, evel ar mogerioù traezh-se a vez tizhet ha beuzet gant al lanv.

Eviti da vezañ kablus pe zibec'h, e oa splann dezhañ na oa ket bet karet morse gant Izold, ha marv an daou zen diboell-se hag o devoa lakaet kement a reustl en e vuhez, abaoe dek vloaz 'oa, a rae, hep ma krede hen anzav outañ e-unan, evel un disamm d' e galon.

Un deiz morennet eus an nevez-amzer a oa o ren. Un aezenn blaen ha skañv a lakae c'hwezh er ouel liv d' ar c'hañv hag a zegase ganti d' he heul, eus an aod, frond ar sev o reiñ da c'houzout edo ar broñsoù o vont da zigeriñ. War ar mor didrouz, endra ma steuzie aod Pennmarc'h er pellder, e kerzhe sioul al lestr o luskellat archedoù an daou garedig marv a oa er strad anezhañ.

***

E-kerzh un dreizhadenn-vor e teu buan an dud da ober anaoudegezh kenetrezo. A-benn tri devezh mordeadenn e voe douget muioc'h-mui an eil evit egile ar roue Marc'h hag Izold Gwenn-he-daouarn, unvanet o-daou gant o drougeur guzh.

Daoust dezhañ da vezañ oadet-bras, ec'h anzave ar roue Marc'h outañ e-unan en divije kalz plijadur o virout gantañ,

en e balez a Dintagel, ur vaouez yaouank ken chichant-all. Diouzh he zu e soñje Izold Gwenn-he-daouarn e tereje kurunenn rouantelezh Kerne-Veur outi ken a vije un drugar. Boazet e oa bet gant Trestan da gaout en he c'hichen ur pried na oa ket bet chalet-bras ganti ha, rak-se, ec'h en em wele a-galon vat rouanez e lez Tintagel, e-lec'h n' eo ket gourc'hemennoù doujus ar varc'heien a raje diouer dezhi. Ha setu ma pare he daoulagad a-benn neuze, hep displijadur, war unan eus flec'h Marc'h, ar roue madelezhus, ur paotr anvet Judikael hag en devoa ur sell glas o tennañ ar skeud anezhañ da hini Trestan, hag e tivine n' edo ket he c'halon hep tommañ un tammig outañ. Da heul ar yenien en devoa diskouezet Trestan dezhi e-pad kement a vloavezhioù, e oa deuet da gaout diskred da c'halloud he c'hoantiri hag, evit ar wech kentañ, e tañvae an dudi a gave oc'h en em fichañ hag o kemerout preder gant he gwiskamant kañv, hag e laoske, daoust ma ne oant ket ken alaouret ha re he c'hevezerez heñvelanv ganti, blev melen-louet kaer-kenañ da ziskoachañ a-zindan he c'hoef.

E-keit ha ma savare ar briñsez gant ar roue Marc'h war ar mor kompes, e tizhas d' ur gedour gwelout, war-bouez nebeut ac'hane, un dra bennak o tennañ d' ur voul war-neuñv. Falvezout a reas gant ar sturier gouzout petra a oa ar peñse-se ha, diwar-bouez krapoù, e savas ar verdeidi ur varilh vihan koad derv war ar bourzh. War he c'hof edo c'hoazh ardamez rouanez Iwerzhon, mamm Izold ar Veleganez. War c'hourc'hemenn ar roue e voe lamet kuit ar stouf gant ar verdeidi, hag e kavjod ar varilh deuet gant ar mor hanter-leun a evaj hag a oa gantañ c'hwez vat ar gwin louzaouet.

Izold Gwenn-he-daouarn, klevet ganti penn-da-benn, eus a-dreñv ur speurenn e-lec'h ma oa kuzhet, komzoù Trestan o kofes ouzh he breur, he devoa ar gredenn e c'helle an evaj-se bezañ ar c'hil a oa bet aozet « dre ouiziegezh ha strobinell » gant rouanez Iwerzhon, hag a yeas gwall-livet. Met tevel a reas o vezañ ma oa dianaoudek eus ar pezh a ouie ar roue Marc'h diwar-benn kement-se.

Hogen dic'houzvez-krenn e oa ar roue Marc'h, met, ranell un tammig dre natur, e lakaas gervel davetañ, da ziskleriañ ar pezh a felle dezhañ gouzout, an hini na oa Iwerzhonadez-all ebet nemeti war vourzh al lestr, da lavarout eo Brangien, damsklavez Izold ar Veleganez, hounnezh dres hag a oa bet fiziet enni, gant rouanez Iwerzhon, ar c'hil he devoa kefridi da reiñ da evañ da Izold ar Veleganez ha d' ar roue Marc'h a-benn nozvezh kentañ o eured.

Mont a rejod da gerc'hat Brangien, ar plac'h feal, a oa o

ouelañ hec'h-unanik war arched he mestrez hag o keuziañ c'hoazh da vezañ chomet hep diwall gwelloc'h war ar mor ar c'hil he devoa laosket Trestan hag Izold da evañ e-doug an treizh etre Iwerzhon ha Kerne-Veur. Pa voe en em gavet war-c'horre ar bourzh ha p' he devoe, o stouiñ a-us d' ar varilh, anavezet ardamez rouanez Iwerzhon, e kouezhas semplet.

N' he devoe Izold Gwenn-he-daouarn, diarvar bremañ da vezañ divinet ar wirionez, nemet nerzh a-walc'h da azezañ war ur bern kerdin, e-keit ha ma selle outi ar roue Marc'h, sabatuet. Pa zisemplas Brangien e kouezhas war ar varilh ar sell kentañ a reas hag, evel ma talc'he ar roue da c'houlenn outi anzav ar pezh a ouie, e lavaras en ur leñvañ :

« Roue Marc'h ha c'hwi, Itron, ha c'hwi, Aotrounez, ar varilh-mañ eo dres an hini a voe fiziet ennon gant rouanez Iwerzhon, va mestrez, pa zeuas Trestan da gerc'hat he merc'h da gas da Gerne-Veur, ha kement a nerzh a zo gant an evaj a zo enni, emezi ouzh he reiñ din, « m' en em garo gant o holl skiant hag o holl breder, da viken er vuhez hag er marv, ar re hen evo a-gevret ». An evaj-se, roue Marc'h, eo an hini a dañvaas Trestan hag Izold dre zievezhded, e-kerzh ar veaj, un deiz ha ma edont o-unan er bourzh ha m' o devoa sec'hed. Pa zistrois ha pa welis war an daol ar varilh hanter-c'houlloet, e tapis peg enni hag e stlapis er mor en ur deurel va mallozh war an deiz ma oan ganet. Perak n' em boa ket fennet kentoc'h war an tonnoù ar pezh a oa enni, pa 'z eo gwir e tegas deomp ar c'hasennoù en-dro ar peurrest eus an evaj ! Ra ouezo ar re a evo anezhañ o devo muioc'h eget dudi hag enkrez betek ma teuy ar marv da heul, hag e finvezint evel m' o deus graet ar re a zo kousket dindan hon treid ! Ha bremañ, piv a gredo evañ ? »

Stouiñ a reas ar roue Marc'h e benn ha daeroù a redas e-touez e varv gwenn. Al lestr, o ruilhal, a lakae ar c'hil da strabouilhat er varilh.

« Me ' ouie a-walc'h, » a soñje ar roue Marc'h, « na oa ket kablus va gwreg ha Trestan ha, ma farijont, eo en abeg ma voent wazh eus ar breoù a voe taolet warno. Rak-se eta, ma voen bourdet ganto, ar pezh a c'hell bezañ bet c'hoarvezet, ne voe nemet dre hudouriezh ha n' eus ket ken gwash dizenor bezañ bet tizhet en doare-se. Evidon da-vihanañ e oa bet aozet ar c'hil-se hag a-walc'h a vije bet din ha da Izold evañ anezhañ evit bezañ bet an eürusañ eus an holl ezhec'h... an eürusañ ? Ha sur eo kement-se ?

« Ma teufe bev Trestan en-dro, en ur lakaat na vefe mui dindan gazelgê, hag asantiñ a rafe, o c'houzout petra a vefe

oc'h ober, lodennañ un hanafad anezhañ gant Izold ar Veleganez ? Ma c'hellfe niveriñ an holl ankenioù a dalvezas dezhañ ar c'hil-se e vefe brasoc'h, hep mar ebet, ar gont anezho eget hini ar plijadurezhioù a c'hell bezañ bet digantañ. Adalek ar penn kentañ e vde ar garantez a oa diwanet ennañ evel ur merk a enebiezh. Ur paotr a ouenn vat e oa hag al levenez a gavas oc'h hentañ hon Izold a voe taraset gant ar morc'hed a vroudas en e galon an dislealded a reas din. Meur a vloavezh harlu a dalvezas dezhañ e garantez ; en abeg dezhi e rankas ren, gant Izold, buhez kalet ar vigrierien e Koad Moroez, e nac'has e stad a varc'heg hag e fortunias e Breizh, ne c'hell den meizañ perak, a-barzh mervel gant un droukhirnez kar tost d' ar follentez. Roue on ha n' em eus ket ar gwir d' en em reiñ da viken d' ar velkoni ha d' an enkrez. Mar temezan a-nevez da Izold Gwenn-he-daouarn, n' em eus ezhomm ebet eus ur garantez hag a chomfe da voustrañ va spered : hag ouzhpenn n' emaon mui en oad da vezañ touellet gant an traoù-se. Ya ! graet em eus va soñj, ne evin ket eus ar c'hil-se ! »

— Va Zrestan, te hag a gasaan, » eme Izold Gwenn-he-daouarn outi hec'h-unan diouzh he zu, « ma vijes c'hoazh war an douar ha diberc'henn, na laouen e vefen o lodennañ ganit an died louzaouet a voe aozet gant rouanez Iwerzhon ! Hogen, daoust din da vezañ c'hoazh yaouank ha plijus, n' em eus ket ar galon da evañ berad ebet anezhañ gant ur gwazall. Ar pezh a c'hoarvezas gant Izold ar Veleganez a zo refraezh c'hoazh em spered evit ma c'hellfen lammat a-zevri en ur seurt reuz. Marteze ne vez kinniget an hanaf da bep hini ac'hanomp nemet ur wech en e vuhez ? Me ' gred eo tremenet va zro. C'hoant a-walc'h am eus da garout, met mennout a ran derc'hel va spered dibreder ha bezañ dichal va-unan war dron rouantelezh Kerne-Veur, ma tlean azezañ warnañ un deiz bennak evel ma reas Izold ar Veleganez, ar vaouez-se ha n' az talveze ket, Trestan, ha na oa ket ken kizidik hec'h askre ha da hini ; hogen anaout a reas, en abeg dit, ar vuhez kalet er c'hoadoù hag an enkrez d' az tiouerout pa vezes o vrezeliñ en tu-all d' ar morioù.

« Da betra a dalvezfe din lodennañ un hanafad kil gant ar roue Marc'h ? N' en deus ket kalz bloavezhioù ken da vevañ ha n' on ket chalet nemeur da vervel d' e heul gant ar garantez, rak gwall-fentus e vefe kavet kement-se. Hag, a-hend-all, lakaat ar floc'h Judikael da evañ ganin a vefe mont a-enep d' am menozioù, rak fellout a ra din bezañ gouest da zilezel ur c'heneil evit kemerout unan-all p' am bo c'hoant, hervez va youl ha va faltazi, ha broudañ gwarizi er c'halonoù

pe leuskel an oaz d' am gwaskañ pa blijo ganin. Ar warizi ! Nag e truezan warnout, Trestan, o vezañ ma n' out ket bet broudet ganti en da garantez ken diskiant ! Graet em eus va soñj, ne evin ket eus ar c'hil-se ! »

— Piv a gredo evañ ? » a c'harmas, ur wech c'hoazh, Brangien, ar plac'h feal.

Hag o welout na responte den d' he goulenn dichek, ec'h en em daolas war ar varilh, gant ar soñj da fennañ er mor ar pezh oa enni evit e ginnig da anaon he mestrez. Met diarbennet e voe en he menoz gant ar roue Marc'h. Treuzkredennus e oa ha nec'h en devoe da zismegañsiñ ar strobineller a zeskas da rouanez Iwerzhon an doare da aozañ ar c'hil.

« Brangien, » emezañ, « stouf ar varilh ha taol-hi ur wechall er mor evit ma heulio he flanedenn. »

A-nevez e tapas peg ar c'hasennoù er varilh, hag ar roue Marc'h, Izold Gwenn-he-daouarn ha Brangien, ar plac'h feal, he heulias gant o selloù, e-keit ha ma chomas an diswel anezhi hag endra ma kendalc'he al lestr gant e hent etrezek Tintagel.

*
**

War-dro pemzek vloaz he devoa bremañ an agroazenn a oa bet difoupet eus bez Trestan da sankañ e hini Izold ar Veleganez ha, bev-buhezek, e c'holoe an daou garedig gant bolzoù he skourroù bleunioù enno bepred.

Izold Gwenn-he-daouarn, intañvez ar roue Marc'h, a oa rouanez Kerne-Veur ha tremenet e oa bet he buhez evel m' he devoa c'hoantaet p' edo o kuitaat Breizh. Bet he devoa an tañva eus kalz plijadurezhioù ha karet e oa gant he fobl, rak bez' e oa eeun ha fur ha diwall a rae da wallskoueriañ den.

Abaoe he demezi kentañ gant Trestan e oa enkrezet gant ar soñj da vezañ touellet gant ur c'hoantegezh re-zireizh ha a-well e voe eus kement-se. Pa anzave ur marc'heg e garantez outi, en ur douiñ dezhi fealded da viken, ne rae nemet c'hoarzhin ha, gant ijin, e tiskoueze anat dezhañ na oa ket a garantez evel ma veize hemañ e-touez an dud a oa ganto o skiant-vat. An trivliad-se, emezi c'hoazh, hag en devoa doare da vezañ eeun ha didroidell, a c'helled kavout ennañ kalz reall hag a oa pell diouzh ar mennadoù uhel.

Hiniennoù eus ar re a huanade dezhi a oa chomet, meur a vloavezh diouzhtu, aheurtet en o youl da c'hounit he c'halon a-bezh hag, aet skuizh da c'houde, o devoa kuitaet he lez pe a oa demezet d' ur re bennak eus he dimezelled.

E-keit-se e oa kroget Izold Gwenn-he-daouarn da goshaat. Tevaet e oa he dargreiz, kollet o devoa he blev o sked, hag he daouarn hag a lakae kement a lorc'h enni, daoust ma oa chomet gwenn o liv war-bouez bezañ louzaouet a-walc'h gant traet, n' o devoa mui o doare flour.

Un deiz, eus a-dreñv ur pallenn lakaet d' ober andorenn, e klevas ar marc'heg Tugdual, a oa d' an ampoent he muiañ-karet, o savarat ouzh unan eus he flac'hed, Ediz Gouzoug-Alarc'h. En diviz-se, anv ennañ eus ar c'hemm a oa etre kened Izold hag hini Ediz, e oa ivez un nebeud komzoù hag a feukas ar rouanez. Dizrouk he c'halon c'hoazh, e kavas houmañ e oa trawalc'h dezhi kas kuit Ediz ha Tugdual a-zirazi ; hogen, antronoz, e krogas Izold Gwenn-he-daouarn da vezañ enoeet.

Da gentañ e voe en he c'halon ur doan displann a glaskas kas diwar he zro en ur lakaat muioc'h a breder da bleustriñ gant renadurezh he rouantelezh. Da c'houde e voe bec'hiet-holl gant an doan-se a reas dezhi chom a-hed an deiz e toull he frenestr a oa troet war-du porzh Tintagel hag ar mor. Danevelloù ar sigoterien, hag he didue kement kent, a rae dezhi gouelañ bremañ ! O vezañ ma oa chomet dizhêr war-lerc'h ar roue Marc'h, e kavas he buhez ken goullo ma voe spontet-holl. Ne voe ket techet zoken da glask en he lez ur muiañ-karet-all, ken teñval e kave an eñvor eus ar chañsou he devoa bet hag a oa ken heñvel an eil ouzh eben.

Evit ar wech kentañ, abaoe m' edo o chom e Kerne-Veur, e lakaas degas dezhi d' he c'hambr un nebeud eus ar roz-ki a oa o vleuniañ er chapel ma oa Trestan gourvezet enni, hag e kavas e oa reuzeudikoc'h he flanedenn eget hini an daou garedig marv.

Neuze e teuas soñj dezhi eus ar varilh a oa bet distaolet gant ar mor, hag ar sec'hed he devoa d' ar c'hil-se, argaset ganti en he yaouankiz, he dalc'has dihun bemnoz. Embann a reas ur gourc'hemenn da gastizañ, dindan boan a varv, kement arvoriad, kavet gantañ ur varilh war an aod pe e-touez ar c'herreg, a chomje hep he degas raktal da balez Tintagel.

Lakaat a reas paramantiñ ur skouadrennad listri a-bezh hag a redas ar morioù da glask peñseoù.

Dizale e voe leun-tenn ar c'hav gant barilhoù, barrikennoù ha tonelloù dastumet e-kreiz 'tre an tonnoù, hogen n' edo ardamez rouanez Iwerzhon war nikun anezho. Brangien gozh, oc'h evezhiañ pizh outo hini ha hini, a lavare na raed nemet koll amzer hag e oa barilh Trestan re-bar d' an enez vurzhudus na gaver ket pa vezer ouzh he c'hlask hag a gejer ganti pa n' he c'hlasker mui.

Marv e oa rouanez Iwerzhon hag aet he c'hevrin d' he heul. Neuze e tivizas Izold Gwenn-he-daouarn e yaje kuit war ar mor, rak merzout a rae, daoust dezhi zoken da chom hep diskoachañ ar c'hil, na c'hellje kavout nemet eno hepken an diskuizh a vije gouest da zistanañ he dic'hoanag.

War an nev roueel e savas, keinvanus, hag, e-pad mizioù penn-da-benn, e redas mor etre Breizh, Iwerzhon ha Kerne-Veur, o touarañ hepken nemet evit prenañ boued hag atersañ ar besketaerien.

Pa zistroas da Dintagel e kavas he c'harg a rouanez ken pounner ma lakaas envel Budig, he niz, da roue war he lerc'h, evit ma vije muioc'h distlabez da genderc'hel gant hec'h en-klaskoù. Hogen, ar wech-mañ, e falvezas ganti kas d' he heul war al lestr, arched Trestan hag hini Izold ar Veleganez, o soñjal e oa ar re-mañ penn-abeg d' ar gavadenn he devoa graet p' edo o kuitaat Pennmarc'h gant ar roue Marc'h.

Lakaet e voe, eta, an daou garedig war ar bourzh ha ganto an agroazenn en he bleuñv. Mont a reas Brangien gozh da heul ar gantreerez hag houmañ a adkrogas gant he redadenn e-kreiz ar c'hasennoù.

Bepred e touge al lestr lien-gouel du ha dizale e voe anavezet gant holl verdeidi Breizh ha Bro-Saoz a bellae dioutañ kerkent ha ma veze war-wel dezho, rak evito e oa un diougan a walleur.

Tost da aod Iwerzhon eo e voe gwelet evit ar wech diwezhañ. A-benn neuze e oa louet blev Izold Gwenn-he-daouarn : aet e oa d' an douar gant Brangien hag o-div e kutuilhent louzeier gant ar soñj da adkavout, un deiz bennak, an doare da aozañ ar c'hil. He moraerien a gontas e vezent pedet alies da zont da evañ ganti meskajou c'hwerv.

Gouzout a raer e kemeras ac'hane penn an hent da vont da Bennmarc'h hag e c'houeledas, tud ha lestr, war wel da gastell an dug Houel, eeun e-lec'h m' he devoa gwelet, daou-ugent vloaz kentoc'h, ar ouel wenn a zegase Izold etrezek Trestan a oa o vont da vervel.

Evel-se e kollas Izold Gwenn-he-daouarn he buhez evit bezañ bet re-hir o kaout aon da garout.

*
**

E-keit-se, a-benn an diwezh, e teuas ar varilh en devoa lakaet ar roue Marc'h stlepel er mor da zouarañ war unan eus groaioù Breizh. Bezhin a oa stag ouzh ar c'helc'hioù a rae an dro d' he zuvennoù hag al lean Goneri he c'havas, da vare an tre, war-lerc'h un nozvezh amzer diroll. P' en devoe dibouezet

ar varilh e voe laouen o c'houzout na oa ket goullo hag he c'has a reas gantañ, war-hed nebeut ac'hane, d'ar c'hev e-lec'h m'edo o chom, en ur drugarekaat Doue da vezañ bet soñj anezhañ en e zienez.

Pa voe distoufet gantañ, e savas eus ar varilh c'hwez kreñv gwin-ardant ha louzeier.

Tost da gant vloaz en devoa al lean Goneri. Klañv e veze alies hag e soñjas e teue an dramm-se, e mare mat, d'e gennerzhañ en e gozhni rak n'en devoa netra ken da vevañ nemet un drailhenn eus ur pesk madelezhus a zilamme, bep mintin, er-maez eus an dour, p'her galve davetañ da vezañ didammet hag en em gave en e bezh adarre kerkent ha ma kouezhe er mor.

Pa 'z eo gwir e ranker kaout disfiziañs bepred ouzh lasoù an droukspered, e reas al lean sin ar groaz war ar c'hil a voe lakaet gantañ da c'houde a-us d'e wele maen. Evañ a rae ul lonkadig anezhañ diouzh an noz pa veze kalz avelaj.

Bez' e oa an evaj-se, war e veno, gwin kennerzhus, gantañ divlaz un tammig c'hwerv an avaloù-orañjez hag ar jañsif.

Pa ne chomas er varilh nemet un dilavenn louzeier ha gwrizioù, e yeas Goneri, c'hoant gantañ da lakaat enni e zour da virout, da skarzhañ, ken dinoaz ha tra, ar c'houeledenn er mor. Abaoe eo e klev darn, war aodoù Breizh, an tri galv a gas dezho ar mor, ar garantez hag ar marv.

Donedigezh ar Greal

gant ROPARZ HEMON

Ar pennad-mañ a zo darn eus ul levr, anvet « An Daol Grenn ». Marvailhoù Arzhur hag an Daol Grenn, an holl a oar, a zo miret e skridoù savet e meur a yezh, ar re bouezusañ anezho etre an 12-vet hag ar 14-vet kantved. Furchadennoù gouizieien hon amzer o deus graet kalz da ziluziañ, — hag ivez da luziañ, siwazh, — kudennoù al lennegezh arzhuriek. Diaes-kenañ eo gwelout sklaer e kontadennoù aozet-diaozet gant skrivagnerien niverus, disheñvel-tre o ijin hag o zemz-spered. Ouzhpenn se, evit d' ar skridoù bezañ puilh, un darn vras eus an oberoù a zo kollet. Gwellañ a c'hell ober ur skrivagner eus an amzer-mañ, o klask adkontañ troioù Arzhur hag e varc'heien, eo kutuilh amañ ahont pezh a seblant dezhañ bezañ kaer ha dudius. Tra iskis : ar marvailhoù kaerañ ha dudiusañ a vez kavet alies, nann en oberoù ramzel brudet, evel re Crestien, Wolfram von Eschenbach, pe Malory, hogen e tammoù distag. Da skouer, danvez ar pennad da heul, — an danvez hepken, — a gaver dreist-holl e « Kendalc'h ar Perceval *», savet gant Wauchier de Denain.*

*
**

Un deiz e voe kaset keloù d' ar rouanez e oa Arzhur o tistreiñ eus ar brezel. Ha Gwenevar mont war an hent gant un dornadig marc'heien d' e arbenn. Edo o noziñ, ha c'hoazh ne deue nikun. Ma rejont o menoz lakaat sevel teltoù e bevenn ur c'hoad, hag eno gortoz betek ar beure diouzh ret.

Ur wenodenn a dremene a-hed ar vevenn. Setu ma weljont o tont gant ar wenodenn-se ur marc'heg harnezet-kloz. Pa zegouezhas er c'hroazhent ma oa bet plantet an teltoù, ez eas e-biou hep sellout ouzh den, hep saludiñ ar rouanez.

Gwenevar a voe sebezet hag imoret-bras.

« Pehini ac'hanoc'h, » emezi d' he marc'heien, « a yelo war-lerc'h an estren-se, da glask gouzout dioutañ perak ez eo ken digourtes ? »

« Me a yelo, » a respontas Ke.

Hag eñ sevel war e varc'h, reiñ kentr, ha d' an daoulamm da heul ar marc'heg.

« Amañ diouzhtu ! » a grias dezhañ kerkent ha m' hen gwelas.

Ar marc'heg a gendalc'has gant e hent hep ober van. Ha Ke gouzizañ e c'hoaf, kemer e lañs ha redek a-benn-herr dezhañ. Hemañ a zistroas, a c'houzizas e c'hoaf ivez. A-raok kaout amzer da c'houzout petra a oa c'hoarvezet, e santas Ke e varc'h o sankañ dindanañ, hag eñ o kouezhañ a-stok e gein war al leton. Pa zigoras e zaoulagad, edo ar marc'heg o pellaat, ken sioul ha tra, a-hed ar c'hoad.

Ke a yeas en-dro davet ar rouanez, war e droad, o kas e varc'h, a oa gloazet, war-bouez ar rañjenn, hag holl laboused ar c'hoad o chintal evel evit ober goap.

Ar rouanez, hep selaou zoken e istor, a gasas Gaovan war-lerc'h ar marc'heg dianav.

Gaovan, oc'h erruout gantañ, hen saludas, a lavaras dezhañ e teue a-berzh gwreg Arzhur, hag hen kouvias seven da zont d' he c'haout, mar bije e blijadur.

« Aotrou Gaovan, » eme ar marc'heg, « ne oa ket em soñj ober dismegañs d' ar rouanez. Teurvezet ganti digareziñ ac'hanon. Ne c'hellan ket daleañ. Pres bras a zo warnon. »

« Ne vefe, » eme C'haovan, « nemet evit ur pennadig amzer. »

« Ur pennadig amzer, » eme an estren, « a zo kalz evidon. Ur gefridi a rankan seveniñ fenozh. Mar n' he sevenan ket fenozh, n' he sevenin birviken. Mar n' eo ket sevenet ganin, ne vezo sevenet gant den marteze betek fin ar bed. »

« Mar deuit ganin, » eme C'haovan, « da gaout ar rouanez, e touan deoc'h, war va enor, e viot lezet da vont kuit diouzhtu. »

Ar marc'heg a chomas dilavar, evel o prederiañ.

« Aotrou Gaovan, » emezañ goude ur pennad, « mar c'hoarvez droug ganin, ha me o vont da welout ar rouanez, ha touiñ a rit din ivez ober ar pezh a c'houlennin diganeoc'h ? »

« Touiñ a ran, » eme C'haovan, hag eñ un tamm mat souezhet.

Ar marc'heg a droas penn d' e jav, ambrouget gant Gaovan. N' o doa ket marc'heget pell, pa fraoñvas ur speg dre zindan an delioù. Mont a reas da sankañ e bruched an estren. An dorn en doa taolet ar speg a oa chomet diwelus.

« Aotrou, » eme ar marc'heg, a oa kouezhet d' an douar, ha Gaovan o taoulinañ en e gichen d' e sikour, « setu ar c'hastiz o tont din evit bezañ aet war va c'hiz. Mervel a ran. Bremañ e rankit ober ar pezh a lavarin deoc'h : gwiskit va

harnez, pignit war va marc'h, hag hep klask distreiñ davet ho tud, lezit al loen d' ho kas d' al lec'h ma karo. »

Gaovan a sellas en-dro dezhañ. Ne gleve tra. Ar c'hoad hag ar maezioù a oa sioul-iskis evel ur vered. Neuze, trevariet-holl, e sentas ouzh ar marc'heg, pa en doa touet e le da sentiñ. Gwiskañ a reas an harnez ha pignat war ar marc'h. A-vec'h e oa war an dibr ma sourras un hiboud a-bell, a yeas d' ur grozadenn, e-giz pa vije an douar o krenañ. Kerkent e voe freget an oabl gant al luc'hed, tra ma strake ar c'hurun. Glav a-bil a gouezhas, ha kazarc'h lemm. Skourroù ar gwez, o frailhañ hag o trailhañ a bep tu, a nije en aer, douget gant nerzh ar gorventenn. Sapr ha bezv ha derv uhel a grene, a save trumm war o gwrizioù, a stage da vale evel ramzed, a horjelle, a drabidelle, hag a gouezhe a-frigas war ar strouezh gant ul leñvadenn euzhus. Ar bodoù-spern a damolode, a gluche, a souche hag en un taol a sailhe evel miled aet e gouez. Ar gwazhioù-dour, bountet er-maez eus o naozioù, en em stleje dre greiz ar raoskl hag ar raden evel naered. Eus ar reier hag ar vein, dibradet ha strinket ha ruilhet ha branskellet e tarzhe fulennoù-tan. Hag an delioù o troiellat a-stroll a dreuzigelle evel bommoù-moged du dindan ar c'houmoul sklaeriet-holl, gwenn-kann ha melen-aour ha ruz-bev gant ar brogon.

Ar marc'h, e c'houzoug astennet, dispak e voue, e zifron o taskrenañ, a dec'he dre an tousmac'h, tenn evel ur saezh, o kas gantañ e varc'hegour puchet war an dibr. Dre ma 'z ae, e hañvale da C'haovan e oa ar reklom o habaskaat un nebeut. O tremen dre ur frankizenn e spurmantas ur chapel. Sachañ a reas war ar rañjenn. Ar marc'h a zarlammas, a gristilhas, ha neuze a chomas a-sav. O sailhañ d'an douar, Gaovan a stagas al loen ouzh ur peul hag a yeas d' ar chapel.

Ken didrouz e oa e diabarzh ar chapel-se ha ma oa trouzus en diavaez. Ur chapel baour e oa, hogen dalc'het e-ratre. Teñval e oa, nemet e teve ur flamm, izel hag ingal, er gleuzeurig skourret dirak an aoter. Gaovan a oa o vont da bediñ, pa verzas ur skeud o fiñval goustad e traoñ ar chapel. Ar skeud a savas, ha dre ma save e teue dezhañ stumm un dorn treut, e bemp biz ivinek prest da stardañ. En un taol e kouezhas war ar flamm, a voe mouget. Ha tra ma titirine tammoù ar gleuzeurig torret war al leur, e tassone ar volz hag ar mogerioù gant ul leñvadeg hir argarzhus, a yae war greskiñ ha war greskiñ en deñvalijenn. Kammed-ha-kammed, Gaovan a gile, e gleze en e zorn. Kavout a reas an nor. E varc'h spouronet a bavatae en-dro d' ar peul hanter ziframmet ha prest da vont gantañ. Amzer d' e zistagañ, da lammat war

e gein, hag e voe kaset Gaovan en ur serr-lagad mil bell diouzh ar chapel.

Ne c'horregas al loen diwar e dizh nemet gant skleur ar beure. Edo an heol o flourañ koabr ar reter, p' en em lakaas da vale a-zoug e gamm, stouet e benn gant ar skuizhder. Tavet oa ar gorventenn. Ul latarenn yen, izel, a c'holoe an douar. Eus al latarenn e save bodennoù dizeil ha kefioù gwez noazh, marv, louet-gwenn evel relegennoù-eskern. Torgennoù bihan a houlenne betek an dremmwel, dic'heot, dic'hlazur, evel bernioù ludu, etrezo lennoù dilusk o dour evel plom. Ne oa den, na loen, nag evn zoken er gouelec'h-se. Ur vro dianav beuzet en ur sklerijenn a-boan kreñvoc'h eget sklerijenn al loar.

A-hed an devezh e rejont hent. A-hed an devezh e voe Gaovan war spi eus an disterañ arouez a vuhez. Ne welas amañ ahont nemet un ti diskaret, disto e-kreiz ar reier ; gwech pe wech zoken aspadenn ur vourc'h dilezet. Mein dre-holl, grouan ha grozol, breinar ha douar-fu, fraost, bresk evel huzil.

D' ar bannwel-noz, o tiskenn en ur saonenn, e welas ar mor, hag un enezenn. An enezenn-se ne oa nemet ur garreg uhel, serz, mogerioù-kreñv ur c'hastell o krapañ ganti betek al lein, kurunennet gant tourioù kranellet e-leizh. Tud a oa er c'hastell, hep mar, rak er prenestroù e luc'he gouleier.

Fur, a soñjas Gaovan, e vije gortoz ar mintin a-raok tostaat. Hogen e varc'h, o tridal gant al levenez, a yeas souden d' an tuz trema ur chaoser a stage an enezenn ouzh an traezh. E penn ar chaoser e oa dor vras ar c'hastell, digorfrank, ur goulaouig o lugerniñ dindan he bolz, kaset-digaset gant an avel-vor. Hag ar jav, ar weskenn etre e zent, d' ar pimperlamm a-hed ar chaoser betek ar porzh-diabarzh, hag eno skeiñ gant e garnoù war ar pavez, o lakaat ar c'hastell a-bezh da dregerniñ.

Ar prenestroù hag an dorioù a bep tu a zigoras. Raktal e voe leun ar porzh a dud, kozh ha yaouank, ar re-mañ o tripal hag o hejañ o divrec'h, ar re-hont o taeraouiñ gant an eürusted.

« Deuet eo, » a youc'hent, « deuet eo, ha ni ouzh e c'hortoz keid-all ! Deuet eo hor saveteer ! »

Gaovan a savas neuze dremmwisk e dokarn.

Ur vaouez a sellas pizh ouzh e fas. Ur c'harmadenn skiltr a zeuas ganti.

« N' eo ket eñ ! » emezi, « n' eo ket eñ ! Un all eo en e lec'h ! un all gwisket en e harnez ! Gwa ni ! Gwa ni ! Lazhet en deus hor marc'heg ! Lazhet en deus hor saveteer ! »

Hag e kouezhas d' an douar, evel taget gant an droug-sant.
« Un all eo ! »

Ar garm a ruilhas a c'henou da c'henou dre ar porzh. Ha trumm, an holl a vanas dilavar.

Ur floc'h a grogas e rañjenn al loen hag a gasas Gaovan, a-dreuz an engroez, bremañ hogos diflach, betek ur porched. Eno e voe lakaet da ziskenn, kaset d' ur sal, diharnezet ha gwalc'het ha gwisket dezhañ ur sae wenn, hep ur ger. Ha neuze lezet e-kreiz ar sal, e-unan-penn.

Ar sal a oa ec'hon, he bolz harpet gant pileroù uhel, evel un iliz-veur. Ha daoust na wele Gaovan na piled-koar na kleuzeur, e oa sklaer. Liestuek e oa, un nor hag ur prenestr hir e pep tu. Ne oa na kador na taol na pallenn na tamm arrebeuri. Netra nemet daroù noazh al leur oc'h en em astenn betek ar mogerioù noazh. Netra nemet goullo ha yender.

Un trouz evel kanennoù-kañv a savas a-bell. War uhelaat ez eas, ken na zigoras un nor, evel drezi hec'h-unan. A-feur ma uhelae an trouz, e kreske ar sklerijenn e-barzh ar sal, ma vije bet lavaret e oa an heol o parañ a-dreñv an holl brenester. War un dro e santas Gaovan un tommder espar oc'h en em silañ dre e wazhied, un nerzh burzhudus o tont d' e izili skuizh, un hevoud klok oc'h aloubiñ e gorf jahinet gant an naon hag ar sec'hed, evel pa vije bet maget gant boued ha died ar blizidikañ.

Un amheuliadeg a zeue goustad dre an nor digor e-barzh ar sal. E penn, ur c'hrennbaotr o terc'hel ur goaf, hag eus beg ar goaf e oa gwad o teverañ, takenn ha takenn. War-lerc'h ar c'hrennbaotr e kerzhe ur grennblac'h, o sevel a-bouez he divrec'h ul lestr skedus evel arc'hant. Neuze pevar floc'h o tougen ur c'hravazh, ha war ar c'hravazh ur c'hozhiad blev gwenn, astennet evel marv, ur gurunenn aour war e benn. Neuze ur marc'heg, gantañ war un dorchenn voulouz ur c'hleze torret e daou damm. Da glozañ an dibunadeg daouzek a leñverezed.

Graet ganto tro ar sal e chomjont holl a-sav dirak Gaovan. Kan al leñverezed a ehanas. Ar roue kozh, o tigeriñ e zaoulagad, a reas sin dezhañ da zont e-tal ar c'hravazh.

« Va mab, » emezañ, « daoust dit bezañ estr eget an hini a c'hortozemp, ez out bet kalonek o tont dre ar gorventenn, hag er Chapel Birilhus o stourm ouzh an Dorn. Mac'hagnet on, ha sevel ne c'hellan ket evit da zegemer. Selaou va gourc'hemenn, avat : kemer an daou damm eus ar c'hlezemañ a welez, ha stag i an eil ouzh egile. »

Ha Gaovan da sentiñ, o soñjal ne oa netra aesoc'h eget stagañ an daou damm, rak kenglotañ resis a rae an daou dorr.

Hogen kaer a voe dezhañ arnodiñ meur a wech, c'hwitañ a reas bep taol.

War se e skoas an daouzek merc'h war o bruched, hag adkregiñ gant o c'han. An amheuliadeg a gerzhas, goustadik evel diagent. Dre un nor all e kuitaas ar sal. Ar sklerijenn a zigreskas. Ul latarenn sklas a gouezhas diouzh ar volz d' an traoñ a-hed ar pileroù. Gaovan a santas ar skuizhder o tont en-dro d' e gorf, o c'hounit e benn hag e galon, e zivhar o flakañ dindanañ, e zaoulagad o trellañ. Ken na vanas faezhet gant ar c'housked.

Pa zihunas, edo er c'hoad ma en doa kejet gant an estren. E harnez hag e armoù a oa war ar geot en e gichen. Un tammig pelloc'h e welas e varc'h Gwengalet o peuriñ. Hag eñ d' en em harnezañ, d' en em armañ, da stardañ senklennoù an dibr, ha da varc'hegezh betek Kamalot.

Arzhur hag ar rouanez a oa gant o fred pa zegouezhas er palez. E-pad tri devezh, a lavarjod dezhañ, e oad bet ouzh e glask. Ha ne oa bet kavet netra nemet korf marv an estren hag ar speg en doa e lazhet.

Gaovan a gontas neuze e dro.

Ke a zirollas da c'hoarzhin :

« Rimadelloù ! » emezañ. « Pa 'z eo bet lazhet an estren, e tec'hjoc'h gant ar spont. Kouezhañ a rejoc'h diwar ho marc'h en ur stankenn guzh bennak. Hag eno e huñvrejoc'h ar pezh hoc'h eus kontet dimp. Pelec'h emañ ar chapel-se, hag ar gouelec'h-se, hag ar c'hastell-se, ha n' int bet biskoazh gwelet gant nikun ? »

« Un huñvre eo ! » a lavaras re all war e lerc'h.

Hag i da c'hoarzhin forzh ivez, ha da ober goap da C'haovan.

« Un huñvre n' eo ket ! »

Ar c'homzoù-mañ a dregernas dre ar sal, kreñv evel un tarzh-kurun. Ma skrijas an holl ha ma skornas trumm ar c'hoarzh war muzelloù ar c'hoapaerien. Anavezet o doa ur vouezh n' o doa ket klevet abaoe meur a vloaz, mouezh unan na zaremprede mui al Lez, mouezh an diouganer strobinellet e rouedoù-hud du-hont e Breizh-Vihan : Merlin.

« Diwar an deiz-mañ, » a gendalc'has ar vouezh, « e vezo da varc'heien an Daol Grenn ur gefridi nevez. Diwarni e vezo poanioù ha trubuilhoù e-leizh. Neb n' eo ket dellezek, diwallet d' hec'h embreger. Rak ne vezo sevenet nemet gant unan hepken. »

*
**

Notenn. — *Gaovan, eus marc'heien Arzhur a voe an hini*

kentañ da gavout hent Kastell Karboneg, Kastell ar Greal, e rouantelezh wastet ar roue mac'hagnet, ar Roue Pesketaour. Gwelet en doa ar Greal zoken, al lestr douget en amheuliadeg iskis gant ar grennblac'h. Hogen, dallet evel ma oa gant e sioù fall, dreist-holl an orged, n' en doa ket komprenet, n' en doa ket graet ar goulennoù a oa d' ober. Re all a glasko da c'houde : Lanselot, a raio c'hoazh nebeutoc'h, Persival, a raio muioc'h, hep ober a-walc'h koulskoude. Re ziwezhat, pa vezo an Daol Grenn war he diskar, dismantret gant an dizunvaniezh, an trubarderezh hag an diroll, Galahad a gaso da benn ar Gefridi.

E BEG TREIGN

(Kernev-Izel)

Ar pezh a lennot amañ war-lerc'h a zo bet kontet d'o mestr-skol gant bugale skol Beg-Treign (Trevignon) e parrez Tregon. Kement-se holl a zo bet moulet ganto e galleg, er skol, e stumm ul levrig. An danvez am eus distroet e brezhoneg en-dro.

Liv ar wirionez penn-da-benn a zo gant ar pennadoù-se hag, ouzhpenn al liv, an danvez aet d'o ober a zo gwir. Selaouit kentoc'h bugale Sant Filbarz, beg Treign, e-kichen Konk, o kontañ deoc'h evel m'o deus kontet d'o skolaer. O mouezh eo a glevit, n'eo ket va hini.

KERLANN.

AR VUHEZ E BEG TREIGN

AR PORZH

Ni eo, pesketerien beg Treign, tostik a-walc'h ouzh Konk. Bihan eo hor porzh ; un tour-tan bihan a zo, ur chaoser-mein, ur c'hal gant roudennoù-houarn da dennañ prim, diouzh ret, ar vag-saveterez er-maez he zi.

War c'horre ar mor fiñv-fiñv dalc'hmat e vrañsell ar bagoù o sachañ tenn war o chadenn. Anvioù iskis alies, anavezet mat ganeomp a zo bet lakaet dezho : « Klask-e-pep lec'h », « Lusianig », « Sav-d'al-laez », « Red war-lerc'h », « Gouelan », « Ar C'horn-Butun », « Rouanez-an-Aelez ».

Ur motor nevez en deus lakaet Marreg en e vag. Touf, touf, touf ! a ra. Mont a ra buan ur vag-dre-dan. Pa ne c'hwezh ket a avel e laka ar Marreg motor e vag da vont en-dro. Klevet am eus unan o lavarout e c'helle mont betek Beg Konk gant ul litrad esañs hepmuiken. Palioù ar viñs-tro a dro buan en dour o vourbouilhat hag oc'h ober eon gwenn-laezh.

AR C'HOARIOU

E beg Treign e vez lakaet c'hoarioù gwechoù 'zo. Disul

hon eus gwelet eno ur pezh mell pikol barrikennad sistr. Skrivet e oa war ar varrikenn : « Sistr mat beg Treign ». Morvezen a oa o son gant un akordeoñs. Merc'hed ha paotred a oa o tañsal hag o c'hoarzhin. Dañsal hon eus graet ivez, ni.

Goude-se e voe redet war-lerc'h ar c'hog. Un ugent paotr yaouank bennak a vounte an eil egile, a stourme hag a gouezhe war an douar. Taolet e voe ar pouez, ur pouez houarn-teuz pemp kilo. Pa zeuas an noz, a-raok zoken, e oa goullo ar varrikenn. Kalz a blijadur hon eus bet.

AR BEZHIN

Pa vez drouk ar mor en em zistag ar bezhin diouzh ar c'herreg ha diouzh strad ar mor. Degaset e vez d' an aod gant an tonnoù bras. Dav eo mont da dapout ar bezhin-se. Taolet e vez en dour ur c'hrog houarn stag ouzh ur gordenn. Frapet e vez war ar gordenn ha disachet ar c'hrog, bezhin outañ. Pounner eo ! Berniet e vez ar bezhin war c'hravazioù ha kaset e vez kuit alese. Hennezh a vo ledet war ar parkoù : temz eo.

E miz Meurzh hag e miz Ebrel e vez diverniet ar bezhin-soud ha strewet, dezhañ da sec'hañ. Pa vez sec'h e vez devet hag al ludu a vez gwerzhet d' al labouradeg e Penloc'h, d' ober iod gantañ.

Evit lakaat ar bezhin sec'h da zeviñ e tegaser ur guchennad plouz. Ledet e vez ar plouz-se e strad un toull hir, mein tro-dro. Neuze e vez peget tan e-barzh. Gwech ha gwech all e lakaer bezhin war c'horre hag ar bern o teviñ a zeu tevoc'h-tevañ. Heñvel ouzh yod eo bremañ. Mesket e vez gant ur vazh : ruz eo. Neuze e vez pladet mat gant ur bal ha goude-se e vez dañset warnañ ha lezet da yenañ. An deiz war-lerc'h e vez torret al ludu ha lakaet an tammoù e-barzh seier.

DARVOUDOU

En deiz-all e oa kalz tud e traoñ an aod. Yann-Vari en deus risklet war ar bezhin gleb. Kouezhet eo. Sammet eo bet gant un eroajenn (ur wagenn) vras hag aet eo ganti. Va mamm a youc'he : « O ma Doue, ma Doue ! » Me a c'halve : « Sikour ! un den er mor ! » Julien en deus stlapet dezhañ e grog. Yann-Vari en deus peget ennañ. « Dalc'h mat ! » Tennet eo bet er-maez eus an dour.

Va mamm a oa o teviñ bezhin dec'h. Deut eo ar glav. Buan, mamm he deus lakaet a-zoare div varrikenn, paniri, ur wern, ur c'harrig bihan da gas war-raok war-bouez an divrec'h. Stignet he deus ul lien war-c'horre pep tra, evit ne gouezhfe ket glav war ar bezhin o teviñ, rak al ludu gleb n' eo ket kerkouls ken, hag en ti-dastum ne roer ket evitañ kement a arc'hant neuze.

Goude-se eo aet va mamm er gêr da zebriñ un tamm. Eliza, diwar dreuzoù he dor a youc'he. Va mamm a gleve. Derc'hel a rae da zebriñ avat. Soñjal a rae : « Emañ ar saout er segal adarre. 'Mañ Eliza o kas anezho kuit ». Eliza a zo deuet en ti, en ur youc'hal : « O, Mari-Visant ! An tan a zo kroget el lien ! »

Va mamm a zo aet er-maez en ur redek : « Gant ma ne vo ket devet ar c'harr ! N' eo ket deomp, hag al lien nevez n' eo ket ivez ». Siouazh ! Ar paniri hag ar ouel a oa o flammañ, ar c'harrig hag ar c'hrañvas a stage da zeviñ.

Va mamm he deus diskaret buan ar goudor gant ur c'hrog hag he deus berniet bezhin war-c'horre. Nec'het e oa. An terdu er paniri an hini 'oa a oa peget an tan ennañ. Hogen ne voe ket kollet al ludu, gwerzhet eo bet memestra.

AR PESKEREZH

Gwechoù 'zo ez an da besketa gant va zad pa 'z a er-maez gant ar bagoù-toun. Ar wech kentañ ma oan pignet en e vag vras, am boa debret bara hag evet kafe. Dañsal a ra ar vag war ar mor, neuze on kouezhet klañv. Kaset on bet d' an aod gant ar c'hanod. Pa voen degouezhet war ar c'hal ne voen ket evit chom war va divhar : kouezhet on meur a wech.

Er paner, e-kichen an toull evit al legistri, ar givri-mor hag ar c'hranked a zeuio e-barzh drezañ, va zad a lak daou benn toun. E strad ar paner e lak daou vaen tev evit ober pouez.

Er mintin-mañ va zad a lavare : « Hiziv ne gavin ket va faner en-dro. Avel ez eus bet en noz-mañ ».

Va zad en doa lakaet e baniri tost-tre d' an aod, war ur strad reier. An tarzhioù a zilec'h ar boeoù, ar paniri a vez kaset kuit hag a ruilh d' ar goueled. Bec'h o deus ar besketaerion ouzh o c'haout en-dro. Ar vagad « Anjelus ar Mor » CC 1447 a zo 4 den enni, dezho 72 paner. Ar paniri a ziskenn da 20, 30, 40 gourhedad er mor. Pebezh labour evit o sevel d' ar gorre !

Ar besketerion a ya er-maez da guzh-heol. Chom a reont e-pad an noz o pesketa ha, d' ar mintin, da c'houloù-deiz, ez eont da Gonk da werzhañ o feskerezh d' ar beskerien er c'hoc'hu.

Ar mintin-mañ Ar Gag a zo aet kuit da deir eur en e vag da vont da gerc'hat pennoù toun e labouradeg Billette. Goudese eo aet d' ar c'hoc'hu da werzhañ kranked. Ar « youc'her » a youc'he en ur skeiñ war an daol gant e vazh.

AN TOUN

Gwelet en deus Ar Gag ar bagoù-toun o vont kuit. Amañ ar bagoù-toun a oa degouezhet dec'h. Tud bag Mellag o doa

tapet 130 toun. Ar vag a zo chomet eizh deiz-warn-ugent er-maez.

Ar veaj kentañ a zo hir ; klasket e vez war-lerc'h an touned. Mellag a lavare ne chome ket mui tra da zebriñ er vag nemet gwispid kalet, avaloù-douar brein hag amann boutet. Unan, o tebriñ e damm bara louedet a lavare e oa trist. Re vag Chuiton o deus roet kig-sall dezhañ.

Re ar c'h- « Coq Gaulois » n' o deus tapet nemet tregont toun. Re bagoù all n' o deus tapet netra.

Bremañ n' am eus ket aon ken rak ar mor. Me 'gar buhez ar besketerion. Debriñ ha kousket mat a ran er vag. Ha ne ouzoc'h ket penaos e vez graet soubenn ganeomp ? D' an abardaez, echu pesketa, e kemer ar mous e gontell da ober skilhoù. Korzh a zo en ur gaoter a vez lakaet da zerc'hel en he sav war ur penton. Tan a vez graet er gaoter. Ar jidourenn a vez staget dres a-us d' an tan. Ar mous a laka dour-feunteun ha pesked ar gaoteriad e-barzh ar jidourenn. Hag e verv an dour ha kanañ 'ra er pod soubenn vat ar vartoloded.

Brav eo er vag, d' an noz. Kousket a reer war ar gorre. N' eo ket hor gwele evel an hini a zo er gêr, nann, ar c'hlud a zo ur c'hravaz gwintet war blankennoù. Me en em gav em aez er gwele-se. N' eus ket kalz a ballennoù avat ha n' eo ket re domm deomp. Dilhad hag all ez eomp da gousket. Ar vag a vrañsell ha luskellet e vezan evel ur c'hrouadur bihan en e gavell.

*
* *

AR PANIRI

Alies ez an gant va zad da besketa gant paniri. Ar baner a zo un doare kaoued aozilh. Evit ober paniri va zad a lak gwial onn ken tev ha va biz en ur moul kromm ma kemerint ur stumm ront. Neuze e liamm ar gwialennoù kenetrezo gant kevreoù onn. P' en deus echuet ober an dra-se, e tenn ar paner e-maez ar moul hag e lak ur strad dezhañ.

'Mañ echu ar paner ! Va zad a stard ur gordenn hir koltaret ouzh ar paner, tregont gourhedad. Ouzh beg ar gordenn e stag ur boe skolch (spoue).

AR BARR-AMZER

Ar mor a ya droug ennañ mareoù 'zo. Drouk eo evit mat. Digwener da noz e oa kounnaret-ruz. Teñval e oa an noz. Ur vag a zo aet da skeiñ ouzh ar c'herreg, toullet he c'houc'h aet eo ar vag d' ar strad. Kavet eo bet war an traezh, antronoz tri den beuzet : Kaourantin Morvan, un den eus Konk hag unan all. Gwreg Kaourantin a felle dezhi en em deurel er mor, gwragez a vire outi. Ar medisin hag un archer a zo deuet. Gwreg an den beuzet eus Konk a zo deuet gant ur c'harr-tan

da gas kuit korf he gwaz. Youc'hañ ha yudal a rae ivez. An dra-se a oa mantrus.

Un nebeut amzer 'zo, bag tad Arsen Sigour a zo aet d' ar strad. Edo ar vag ouzh he chadenn er porzh. An tarzhioù bras a zañse, ar gwagennoù en em stoke. Bag Arsen a zo bet toullet gant ur vag all, an dour a zo deuet enni ha sanket he deus en dour. Goude-se eo bet sachet war an traezh.

Er mintin-mañ, ur barr-amzer a zo bet ivez. Kalz tud oa war veg-douar Treign. An dud a oa du o fenn, darn a ouele : ar bagoù plat, nemet unan bennak, a zo holl kollet, pe zrailhet pe aet a bell en donvor. Gant nerzh al lanv int bet sammet kuit. Musoù kranked, musoù ligistri ha bernioù bezhin, paniri, a zo deuet d' an aod.

« Ni a ranko mont da bell da gerc'hat dour mat, eme Herri, dour sall ar mor ha traezh a zo 'leizh ar feunteun ! »

Hogen a-wechoù e laosk ar mor traoù peñseet war e lerc'h. Ar Gall en deus kavet ur gasketenn e traoñ an aod pa oa o tapout bezhin. Bez' e c'heller lenn en e gasketenn ar gerioù-mañ :

PRETT
Guivarc'h
Pont-L'Abbé

Dislivet eo hi, c'hwezh ar mor a zo ganti. Koulskoude Ar Gall a gar kalz e gasketenn.

Warlene Herri en doa kavet ur voutailh war an traezh. Stouvet mat e oa warni. Ur baperenn a oa e-barzh ar voutailh, ne oa ket tu da lenn avat, rak ne oa ket skrivet en hor yezh. Eus a belec'h e teu ? Pet devezh, pet nozvezh eo bet en dour, kaset degaset gant ar mor bras divent ? Nag e tlee kaout aon rak ar c'hoummoù bras, rak ar pesked tev, rak ar c'herreg garv !

Ar mestr-skol en deus lennet deomp ar paper : « An hini a gavo ar voutailh-mañ, ra skrivo da :

CETAS DIESCHEER
245 Hiken Street
Brooklyn (U.S.A.) »

Ha, dec'h da noz, kavet eo bet ur varrikennad win e Penloc'h. « Va breur eo en doa he gwelet. Va zad en deus klasket he c'hargañ en e vag. N' eo ket bet gouest d' ober avat, » eme Laorañs.

Mari Deuñv he deus gwelet ar gentañ ar varrikenn o tont d' an aod. Dezhi oa, diwallet mat e oa ganti. Reun a lavare dezhi :

« Mari, ro din ur banne gwin ; me a zo va unan amañ. »

— « Po ket, » he deus respontet Mari. « Ha ma teufe an archerien da c'hout ? »

— « Ne ouezint ket. Me a yelo buan da gerc'hat ur sailhad dour da leuniañ ar varrikenn en-dro. » Ha Reun a c'hortoze atav, azezet war an traezh. Pellgomzet eo bet d' an archerien. Deuet int, maltouterien ganto, gant ur c'harr da gemer ar varrikenn. Emañ-hi o vont da Gonk. Gwerzhet e vo ha Mari Deuñv he devezo he lod. Dizet en deus klevet lavarout n' he dije ket bet netra.

Gwelout a rit ez eo mat ar mor a-wechoù ouzh tud an aod. Paneve ar gurun o tiroll, ar baradoù gwall-amzer, marteze e vefe mat atav evit paotred ar mor.

Istor lennegezh vrezhonek an amzer-vremañ

gant *ABEOZEN*

LODENN GENTAN

AN NAONTEKVET KANTVED

I. - AN AZGINIVELEZH AR GONIDEG — HERSART KERVARKER

Korventenn an Dispac'h, reverzhi ar Chouanerezh, ar veskadeg ramzel a bobloù hag a stadoù a zeuas diwar brezelioù Napoleon-Veur, e-lec'h kas da get diwezhañ doareoù dezho o-unan pobloù ar C'hornog, a zegasas enno ur vuhez nevez, war dachenn al lennegezh da gentañ.

An doareoù-se dezho o-unan a oa bet kendeuzet, koulz lavarout, e spered kristen ar Grenn-Amzer. Kuzhet int chomet da c'houde a-dreñv dorikelloù, stumm gresian ha roman, an amzer glasel. E-kerz ar c'hantved war-lerc'h avat, ar glaselezh a gollas hec'h ene a-hed an hent. Kaer o doa ar *c'hourdadoù veur* kaout dalc'hmat en o genou anv ha skouer Roma ha Sparta, goulenn a rae o c'halon hag o faltazi eien glanoc'h d' o distanañ. Hag an hengounioù-pobl, a denned e pep lec'h, tamm-ha-tamm, diouzh an deñvalijenn, eo a zaskoras dezho an eien-se.

« Gant ar Romantelezh e klaskas ar C'huzh-Heol adkavout e binvidigezhioù kollet. Dizoloet e voe an teñzorioù douaret gwechall, unan-hag-unan : barzhoniezh ar Gelted gant MACPHERSON ; barzhoniezh ha lennegezh-pobl an Alamagn ; hini hag hini, eus Bro-Skos betek Bro-Hellaz, re an holl bobloù bihan. » (ROPARZ HEMON, *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*, p. 58.)

Azginivelezh Lennegezh Vreizh a zo merc'h d' ar Romantelezh koulz dre he ferzhioù mat hag he ferzhioù fall. E mad, e kement ha m' he deus komzet yezh ar bobl m' he deus tennet he danvez anezhi. E fall, e kement hag he deus roet

an trec'h d' ur fals liv istorel ha mojennek war ar wirionez-den, hep livusted a ziwar-c'horre.

1) Ret eo menegiñ, e penn kentañ Azginivelezh Lennegezh Vreizh, levezon, hiziv c'hoazh bepred bev, ar gramadegour ha geriadurour Yann-Frañsez ar GONIDEG.

Ganet e voe d' ar 4 a viz Gwengolo 1775 e Konk-Leon. Koll a reas e gerent abred ha desavet e voe gant e baeron, an Aotrou KERSAOZON ha gant e eontr, an Aotrou GONIDEG, a Landreger. E skolaj ar gêr-se eo a reas e studi. Ur vuhez trubuilhet a voe e hini e-pad an Dispac'h. E 1804 emañ e mererezh ar C'hoadoù e Pariz. E 1805 ez eo e-touesk ar re a ziazezas er Gêr-benn ar *Vreuriezh Veur Keltiek* he doe KAMBRI da gentañ rener. Edo e penn mere-rezh ar C'hoadoù en Alamagn pa c'hoarvezas diskar Napo-leon-Veur.

Mervel a eure d' an 12 a viz Here 1838, e Pariz, hogen degaset eo bet abaoe e relegoù da Gonk-Leon.

E *Yezhadur Kelt-ha-Brezhonek* (« Grammaire Celto-Bretonne »), embannet e 1807, e Pariz, a zoug war e gein erered aour an impalaer. Ur pikol levr eo a 316 pajenn. E 1821, e teu eus ar wask, en Angoulême, ar *Geriadur Brezhonek-Gallek* (« Dictionnaire Celto-Breton »). Da ziazez e labour e kemeras ar GONIDEG rannyezh Leon, dre m' hen anaveze a-vihanik ha ma seblante dezhañ bout ar reizhekañ. Eeunañ a reas skrivadur ar yezh. E lec'h *c* ha *qu* e lakaas *k* e pep lec'h ha *g* a zeuas da vezañ garv dirak an holl vogalennoù.

E bennañ labour evel skrivagner a zo bet troidigezh ar *Skritur Sakr.* E 1827, ez embannas, en Angoulême, *Testamant Nevez Hon Aotrou Jezus Krist.* A vec'h moulet e voe prenet an holl skouerennoù, koulz lavarout, gant Kembreiz.

Kevredigezh ar Vibl eus Londrez a c'houlennas neuze digantañ lakaat e brezhoneg an *Testamant Kozh.* Kas a reas ar GONIDEG e labour da benn war ar skrid latin, ma reer anezhañ *Vulgata.* Nac'het e voe e labour gant ar *Gevredigezh,* dre m' oa re gatolik moarvat hag ivez marteze dre m' oa re lennek. E 1866 hepken, adgwelet gant TROUDE ha MILIN, *Bibl Santel* ar GONIDEG a zo bet moulet e Sant-Brieg e ti Prud'homme, e daou bezh levr, anezho XXIX-849 pajenn ha 691 pajenn. Hogen dre ma vanke ouzh ar skrid an notennoù goulennet gant an Iliz da ziskleriañ seurt embannadurioù, ne deo ket bet lakaet e gwerzh (1) hag, hep mar ebet, ez eo bet

(1) Hep **imprimatur** ez eo bet embannet **Bibl Santel** ar Gonideg. Gwerzhet eo bet eta, fallik awalc'h avat. Lenn Dr L. Dujardin, **La Vie et les Œuvres de... Le Gonidec,** Brest, 1949, p. 201.

gwazh a se evit ar brezhoneg. E c'helle bezañ e droidigezh re lennek, dereatoc'h oa ouzh ur seurt skrid ur yezh un tammik sellus hag uhel eget ar brezhoneg truilhennek ha balbous degemeret diwezhatoc'h gant ar pastor Gwilh ar C'HOAD, diwar abegoù abostolerezh. Figusoc'h eo bet protestanted Bro-Gembre gwechall gozh ha gwell a se ne deo ken bet evit ar c'hembraeg.

Embann a reas c'hoazh ar GONIDEG ar *C'hatekiz Historik, Heul* pe *Imitasion Jezus-Krist, Gweladennoù d' ar Sakramant* diwar Alfoñs a LIGORI. Eñ eo ivez a savas an droidigezh c'hallek a zo da heul skrid brezhonek-krenn *Buez Santes Nonn,* embannet gant an Aotrou SIONNET, e 1837.

Bras eo bet levezon ar GONIDEG n' eo ket hepken e Dihun Lennegezh Vreizh an Amzer-Vremañ, hogen ivez en hentadur a roio d' o buhez Bretoned o vevañ e Pariz ha dezho darempred outañ, en o zouesk Hersart KERVARKER ha BRIZEUG.

2) Teodor-Glaoda-Herri HERSART KERVARKER a voe ganet e Kemperle d' ar 7 a viz Gouere 1815. Mab oa da Ber ha da Vari-Ursule FEYDEAU a VAUGIEN, Itron Plessis-Nizon. Ar yaouankañ oa eus eizh a vugale. (Tiegezh e dad a oa deut eus Breizh-Uhel d' an 18vet kantved. Tiegezh e vamm a oa gall-ha-breizhat e orin, Itron Plessis-Nizon, avat, a gomze hag a skrive aes ar brezhoneg.) Skoliet e voe da gentañ e skolaj ar Jezuisted e Keranna ha da c'houde e Kloerdi Bihan Gwenrann. Bachelour d' e 18 vloaz ez eas da genderc'hel war e studi e Pariz e Skol an Dielloù. E 1846 e kemeras da bried Klemañsa TARBE des SABLONS. Bez' o doe pevar a vugale. E 1852 e lakaas sevel ur maner war e zouar a Geransker, hent an Oriant, e Kemperle. War-dro 1855 e krouas *Breuriez Barzed Breiz,* ma voe ar *Penn-Sturier* anezhi. E 1875 e teuas da ezel eus Ensavadur Bro-C'hall. E 1876 e voe dibabet da rener *Breuriezh Hendraouriezh Penn-ar-Bed.* Mervel a eure d' an 8 a viz Kerzu 1895, e Keransker.

E 1838, ez embannas HERSART KERVARKER e oberenn bennañ, *Barzaz Breiz.* Diwar-benn al levr-se ez eus savet un tabut a bad c'hoazh hiziv-an-deiz. Buan ez eo deut *Barzaz Breizh* da vout brudet. Troet eo bet e nouspet yezh. Bez' ez oa anezhañ, evit hor bro, un doare *Mojenn ar C'hantvedoù,* a-raok ma voe krouet an anv-se gant Viktor HUGO. Nemet e tremene da vezañ labour strollet un teskad barzhed ziniver ha nann un oberenn tarzhet diouzh faltazi dreist un den.

Siwazh, ar furcherien a zeuas war roudoù HERSART KERVARKER n' helljont kavout, Fañch an UHEL da skouer, gwerz ebet ken kozh ha ken kaer a stumm hag ar re

gavomp e dastumad *Barzaz Breiz*. Ar vurutellerien, tennet o evezh war an tu-se, ne voent ket pell o tiskrediñ e vije eus pezhioù *Barzaz Breiz* gwir ganaouennoù-pobl. Gallout a c'hellomp lavarout, avat, diouzhtu, a-raok mont pelloc'h, ne deo ket bet ar garantez ouzh ar wirionez an abeg nemetañ d' ar c'hwervoni a zo bet skuilhet puilh en tabut diziwezh-se, na vo, marteze morse, diluziet da vat. An hini hepken a c'helle displegañ pe dre zoare en doa kaset e labour da benn a zo chomet mut hep distro. Gwisket en deus ar rendael meur-se, ouzhpenn ur wech, neuz ur c'hevezerezh imoret etre « re wenn ha re c'hlas », evel ma lavared un amzer 'zo bet. Damantus eo bet ar gasoni-se evit ar « Wirionez », ma lavared ez oa eviti nemetken e stourmed.

Da c'hortoz ma vo gallet barn da vat, ez eo fur degemerout kement-mañ evel tost a-walc'h d' ar wirionez : ne deo ket *Barzaz Breiz* un dastumad a ganaouennoù-pobl, embannet en un doare aketus-rik er stad m' int bet dastumet gant an embanner e-unan pe gant re all en e raok, mamm HERSART KERVARKER, an Itron SAINT-PRIX hag all. Al labour gouiziek-rik-se a vo graet gant Fañch an UHEL, tregont vloaz diwezhatoc'h, evit *Gwerzioù ha Sonioù Breiz-Izel*. HERSART KERVARKER a grede start ez oa ar c'hanaouennoù deut en e gerz kalz koshoc'h, e doare pe zoare, eget ne ve lavaret dre varn diouzh o stad neuze. Lakaat a reas e faltazi da virviñ war ar skridoù. Tri bloaz war-nugent n' oa ken pa zeuas eus ar wask kentañ mouladur *Barzaz Breiz*. Ar burutellerezh-istor n' oa ket c'hoazh d' an ampoent diazezet e reolennoù strizh. En anvioù distreset ar c'hanaouennoù e krede da HERSART KERVARKER adkavout anvioù tud anavezet en istor amzerioù kentañ Breizh. Setu ma teue neuze ar c'hanaouennoù da sevel d' un amzer gwall-bell ac'hanomp. GWYNN-JONES, en ur studiadenn diwar-benn ar barzh alaman UHLAND, a wel e *Barzaz Breiz* ur frouezhenn diwar levezon ar Romantelezh gant ul liv kembraek ouzhpenn warni. Un dro en doa graet HERSART KERVARKER e Bro-Gembre e 1838. Anaoudegezh a reas gant an Itron GUEST, a embanne neuze un droidigezh saoznek eus ar *Mabinogion*. Furchal ha lenn a reas e levraouegoù Breizh-Veur diwar-benn barzhonegoù kozh Bro-Gembre, nebeut studiet betek neuze, ma roed dezho un oad kalz koshoc'h c'hoazh eget an hini a zo bet kavet dezho abaoe gant ar ouizieien sellusoc'h o deus pledet ganto. Hoalet gant ar pezh en doa gallet tizhout eus an teñzor a henlennegezh miret gant hor breudeur Tramor, n' hellas ket ar Breizhad yaouank karevro dont da grediñ na vije ket eus ar c'hanaouennoù-pobl ma laboure warno un dilerc'h distreset gant eñvor ar bobl eus oberennoù kar da

varzhonegoù Kembre. Hep krediñ dezhañ ez ae re bell war an hent-se, en deus HERSART KERVARKER reizhet, krennet a-wechoù, a-wechoù all hiraet ar skridoù embannet gantañ, e doare m' eo deut da vezañ n' eo ket hepken embanner *Barzaz Breiz*, hogen e oberour evit ul lod. Meret en deus eta testennoù-pobl ha krediñ a rae dezhañ en doa ar gwir d' o diskleriañ, d' o c'hempenn ha d' o reizhañ hep o lakaat da goll o zalvoudegezh wirion. An notennoù istor staget gantañ ouzh e skridoù a ro deomp da anaout peseurt martezeadennoù a zo deut dezhañ diwar o fenn, peseurt keverata a zo bet savet en e spered war o divout p' edo ouzh o studiañ. N' o deus ket an notennoù-se, avat, nemeur a dalvoudegezh evit kement a sell ouzh gwir oad ar skridoù. Ar werzaouriezh hag ar brezhoneg anezho a zo eus an amzer vremañ, ar pezh ne deo ket da lavarout n' eus ket a ziaesterioù enno. Kavout a reer, en o mesk, skouerioù eus peder rannyezh pennañ ar brezhoneg bremañ, nemet ez eo an niverusañ ar pezhioù dezho liv rannyezh Kernev. Kement-mañ a zo a-walc'h da reiñ da krediñ da neb a breder un tamm n' hell ket *Barzaz Breiz* bezañ labour un den. N' oa nikun barrek da sevel pezhioù ken pinvidik ha lies-doare o brezhoneg.

Lennet e vez peurvuiañ *Barzaz Breiz* en droidigezh gallek hag an doare bremañ d' e voulañ a zo kiriek a gement-se evit ul lod. Moulet e vez ar skrid gallek e lizherennoù bras aes da lenn, ar skrid brezhonek, avat, e lizherennoù bihan, e traoñ ar bajenn, gant fazioù moulerezh niveruzik. E-kichen ur mouladur divyezhek, ma vo lakaet ennañ galleg ha brezhoneg war an hevelep pazenn evel ma c'hoarveze e lod eus kentañ mouladurioù *Barzaz Breiz*, ret eo esperout o devo un deiz ar Vretoned, barrek da lenn o yezh, ur mouladur eus ar skrid brezhonek hepken, notennaouet a-walc'h hag evezhiet pizh outañ.

Morse ne raimp re a stad eus ul levr evel *Barzaz Breiz*. Bez' e kendalc'h da vezañ levr diazez Azginivelezh Breizh en naontekvet kantved. N' hell an holl rebechoù a reer dezhañ evit kement a sell ouzh gwir orin-bobl e skridoù nemet tennañ da reiñ da *Varzaz Breiz* un dalvoudegezh lennegel uheloc'h, a zeu neuze da vezañ tra an den a zo bet war un dro embanner hag aozer ar skridoù. Lakaet a-gostez un doare brizh-sked romantel, a zo diouzh an amzer m' eo bet savet, *Barzaz Breiz* a zo anezhañ un dastumad barzhonegoù, dezho alies meurded an danevelloù-meur, a-wechoù all barr gant un esmae don, pe fromus ha dudius en un doare dibar. Hag ar barzhonegoù-se, ret eo, n' eo ket hepken o lenn, hogen ivez o c'hanañ pe o c'hlevout kanañ. Dre an tu-mañ, da vihanañ, ez eo kar *Barzaz Breiz* da varzhoniezh an Henamzer, savet evit ar c'han.

Kendalc'hioù ar *Bleun-Brug,* etre an daou vrezel, o deus amprestet puilh, e kevrenn ar c'hanaouennoù-istor, danvez evit korioù. Marteze ne deo ket an doare gwellañ d'ober ganto, rak kanaouennoù *Barzaz Breiz* a zo graet evit kanerien o-unan pe, da nebeutañ, kanerien a-unvouezh. Ar skingomz, eus e du, a c'hell lakaat *Barzaz-Breiz* da dalvezout dindan e stumm buhezekañ.

En desped d'an holl dorrerien skeudennoù, *Barzaz Breiz* a gendalc'ho da vezañ un oberenn gaer-dreist. Bez' ez eus gant *Gwerzioù ha Sonioù Breiz-Izel,* dastumet gant an UHEL, muioc'h a dalvoudegezh diellek, nebeutoc'h a dalvoudegezh lennegel. E c'hell an istorour hag ar gwerinoniour kaout kerse da ginkladur an arzour, ne deo ket, avat, hevelep tra evit al lenner dizalc'h-kaer a glask hepken kemer e blijadur gant ar pezh a lenn, gant ma vo lakaet fraez dirak e zaoulagad gwir dalvoudegezh ar skrid kinniget dezhañ. Arabat e ve, evel just, reiñ un danevell romantek evit ur skrid gwirionrik.

II. - RIKOU — GOESBRIAND — KOMBOD

Ar froud nevez, roet lusk dezhañ gant ar Romantelezh, ne viro morse ouzh an froudoù all, a zo o eien el lennegezhioù klasel, en hini Bro-C'hall dreist-holl, da gas d'o heul skrivagnerien a Vreizh-Izel, an droerien da gentañ penn.

Mar deus bet un oberenn e lennegezh Bro-C'hall o tedennañ hor skrivagnerien ez eo hep mar *Mojennoù* Yann ar FEUNTEUN. Tri zroer o deus bet e lodenn gentañ an XIXvet kantved.

3) Gwilhom RIKOU a voe ganet e Tremel d'ar 17 a viz C'hwevrer 1778. Lakaat a eure e brezhoneg ul levr *Fablennoù* e 1828. Troet en deus ivez pezhioù-c'hoari ha skridoù all diwar ar galleg hag al latin. Marvet eo d'an 12 a viz Meurzh 1848.

4) Per-Dezire GOESBRIAND a voe ganet e Kerzaoulaz, parrez Lannuran, d'ar 24 Gouere 1784. Maer eo bet en e vro c'henidik ha barner a beoc'h e Daoulaz. Marvet eo e Kerzaoulaz d'ar 5 a Vezheven 1853. Embannet en deus e ti GUILMER, e Montroulez, un *Dibab eus Mojennoù* Yann ar FEUNTEUN, e 1836. En ivez en deus savet *Gwerz Emgann an Tregont,* moulet en hevelep ti e 1837.

5) Ivon-Loeiz KOMBOD a voe ganet e Plouesqad e 1800. Mestr-skol edo e Plonevez-Lokrist war-dro 1835 ha mervel a reas d'an 13 a viz Gouere 1870. Dornskrid e *Vojennoù* a zo miret e Levraoueg Kêr Roazhon. Hervez Frañsez VALLEE,

« ar yezh enno a zo reizh ha pinvidik. Ar stumm-skrivañ eo hini Leoniz, da lavarout eo un tammig ponner ». Un droidigezh en doa savet ivez eus an *Nozvezhioù Arabek,* moarvat diwar skrid gallek ar reterour GALLAND. Al labour-se a seblant bezañ aet da goll.

III. - BARZHED-POBL — YANN AR GWENN YANN AR MINOUZ

E keit ha ma kendalc'he an dud desket da vezañ dindan levezon al lennegezhioù klasel, pe c'hallek pe latin e vent, lignez ar varzhed-pobl, ma 'z eo bet o gwerzioù hag o sonioù mammenn dastumadoù HERSART KERVARKER, PENGWERN, an UHEL, Narsis KELLIEN hag all, ne deo ket kennebeut aet da get.

Moulañ a reont bremañ o gwerzioù hag o sonioù *nevez* war follennoù distag d' o gwerzhañ er foarioù hag er pardonioù. Bihan peurvuiañ talvoudegezh lennegel o c'hanaouennoù. N' int ket bet kroueriet gant eñvor ar bobl evel re o diaraogerien, e doare ma ne deo manet eus re an amzerioù koshoc'h nemet ar re a blije ar muiañ hag a oa ivez alies ar re wellañ war un dro. Ret lavarout ouzhpenn ez eo gwirheñvel ne deo ket koulz o rimadelloù dre n' oant ket kennebeut barzhed ken donezonet ha re an amzer gent. Tud dizesk-krenn ez oa barzhed-pobl evel Yann ar GWENN ha Yann ar MINOUZ.

6) Yann ar GWENN a voe ganet e Plouvouskan d' ar 24 a viz Kerzu 1774. Dall e oa abaoe e seizh miz. D' e dri bloaz e teuas da chom e Priel. D' e zaouzek vloaz ez eas da zevezhiañ gant e dad. D' e seizh vloaz war-nugent e stag da vale bro, bleniet gant ur c'hamarad. Pa gollas e vlenier, e timezas, d' an 23 a Vezheven 1806, gant Marc'harid PETIBON, nezerez e Priel. Ganti e vo bleniet hiviziken. Lakaat a rae moulañ e ganaouennoù e Montroulez, e ti GUILMER pe e ti LEDAN. Pa vezent gwerzhet holl hag ar goañv o tont, e teue da ziskuizhañ e Krec'h Suliet, en e di bihan. Marvet eo e Priel d' an 29 a viz Kerzu 1849.

Kanaouennoù a bep seurt en deus savet diwar-benn darvoudoù e amzer, disputoù pe gantikoù zoken. Brudet eo bet en e amzer ha padet eo e vrud, e Bro-Dreger dreist-holl.

7) Yann ar MINOUZ ne deo ket bet ken brudet ha Yann ar GWENN. Ganet e voe e Lezardrev d' ar 25 a viz Du 1827. Marvet eo d' an 21 a Vezheven 1892, e Pleuveur-Gaoter. N' en doa ken micher nemet kanañ ha gwerzhañ kanaouennoù. Hervez Charlez ar GOVIC en dije savet un tri c'hant bennak. Jozef OLIER, avat, en e labour, *Roll*

Levroniel ar C'hanaouennoù-pobl war Follennoù Distag e Breizh, a lavar n' en deus bet war an niver bras-se nemet ugent etre e zaouarn. Kement-se a ziskouez deomp ez eo aet da goll un darn vras eus ar c'hanaouennoù-se, daoust dezho da vezañ bet moulet meur a viliad anezho a-wechoù.

IV. - Yann-Vari GWIZOUARN — Per-Vari GWIZOUARN Rolland GWIZOUARN — Gwilhou-Renan KERAMBRUN Yann-Jozef PENGWERN

8) Lenn a c'heller c'hoazh hiziv gwerzennoù ar varzhed-pobl-se, dre m' o deus lakaet o moulañ. Ne deo ket heñvel, avat, evit lod all evel Yann-Vari GWIZOUARN, ganet e Plonevez-Porze, d' ar 24 a viz Gwengolo 1798. Medisin e voe e Meilh-ar-Wern, e-kichen Kastellin hag eno e varvas e 1849. Brudet oa da vezañ ur barzh donezonet-mat, nemet e varzhonegoù, miret e dornskridoù, a zo moarvat aet da goll. Gallout a reer koulskoude lenn er gelaouenn *SAV,* Nn 20, ur *Vojenn* diwar zorn Yann-Vari GWIZOUARN, bet embannet er gazetenn « Le Bas Breton » eus Kastellin, e 1859. Salv ma vefe adkavet darnoù all eus e oberoù, rak ne seblantont ket bezañ laeret o brud. Daou vreur en doa Yann-Vari GWIZOUARN : an henañ, Per-Vari, ganet e Plonevez-Porze d' an 22 a viz Gwengolo 1795 ha marvet person Elliant e 1870. Diwar e bluenn eo ar pezh savet *Var Maro an Aotrou R. G.,* moulet e *FEIZ ha BREIZ* kozh, 19 Eost 1865, p. 229. R. G. a zo kentañ lizherennoù anv ar breur yaouankañ, Roland, ganet e 1805, kelenner e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz, beuzet e Porzh-Piron, e 1846. Brudet e oa ivez an daou-mañ da vezañ barzhed mat.

9) Disheñvel eo bet planedenn Wilhou-Renan KERAMBRUN. Eus ar WIZOUARNED ne van, koulz lavarout, nemet o brud. Eus hemañ e chom an oberoù, n' emañ ket e anv warno, avat. Ganet e voe KERAMBRUN e Bear, d' ar 6 a Vezheven 1813. Mervel a eure e Prad d' an 2 a viz Meurzh 1852. Kar e oa d' an UHEL. Skoazell a roas da Yann-Jozef PENGWERN da zastum kanaouennoù-pobl ha setu penaos e teuas, war a lavarer, en e benn ar soñj da sevel pezhioù war batrom al lennegezh-pobl. Nemet e roe e ganaouennoù evit bezañ bet dastumet gantañ e-touesk an dud. Menegiñ a reer evit bezañ evelse diwar e zorn *Ar Bleizdi Mor,* embannet e *Gwerzioù Breiz-Izel,* I, p. 72 ; *Gwrac'h Ahez,* moulet n' eus ket pell e *STUDI hag OBER,* Nn 12, p. 7 ; *Menec'h an Enez-C'hlas,* bet moulet en « Evêchés de Bretagne » GESLIN de BOURGOGNE, IV, p. 14 ; *Argadenn Saozon,* embannet en *OALED,* Nn 44.

10) War un dro gant KERAMBRUN, an Itron SAINT-PRIX ha tad Anatol ar BRAZ o deus ivez roet dorn da Yann-Jozef PENGWERN da sevel e zastumad.

Yann-Jozef-Per-Vari PENGWERN a voe ganet e Pariz d'ar 24 a Vezheven 1807. Marvet eo d'an 11 a viz Eost 1856, e Maner Gwitaole-Bras, hiziv Porzh-Bras. Resevet breutaer d'an 11 a viz Meurzh 1832, e voe da gentañ barner a beoc'h e Perroz-Gireg, advarner e Lanuon, barner e Foujera.

Prest oa e zastumad da vezañ moulet e 1852. Petra bennak a c'hoarvezas, chomet eo diembann hag eñ ar puilhañ eus an dastumadoù bet strollet eus kanaouennoù-pobl hor bro. Ouzhpenn pemp kant kanaouenn a zo er c'haieroù miret e Levraoueg Broadel Bro-C'hall, e-keñver ar 425 embannet gant an UHEL.

Nav gaierad eus dornskridoù PENGWERN a zo miret e Pariz, darnoù, avat, a gaver ivez e Levraoueg Kêr Roazhon. Nebeud a dra a zo bet embannet betek hen eus pikol dastumad PENGWERN : 13 kanaouenn gant Emil ERNOD, 6 gant Jozeb LOTH, 8 gant Frañsez VALLEE, 34 gant Per ar ROUZ, 10 gant Herve ar MENN (1). Ul labour talvoudus a chom c'hoazh eta da ober war dro an dastumad-se evit istor al lennegezh-pobl e Breizh.

V. - BRIZEUG — GWILHOM — AR JOUBIOUZ

11) Juluan-Aogust-Pelaj BRIZEUG a voe ganet en Oriant, d'an 12 a viz Gwengolo 1803. Abred e kollas e dad. D'e eizh vloaz ez eas d'ar skol gant person an Arzhanoù. D'e zaouzek vloaz ez eas da skolaj Gwened ha, da c'houde, da Arras. E Pariz e studias ar reizh. Beajiñ a reas e Bro-Itali. Kentelioù a reas war ar varzhoniezh c'hallek e Marsilho. Marvet eo BRIZEUG d'an 3 a viz Mae 1858, e Montpellier, diwar an droug skevent.

Brudet eo dreist-holl dre e oberoù gallek. Hogen mignon oa d'ar GONIDEG ha da HERSART KERVARKER. Moarvat en doa desket komz brezhoneg en e yaouankiz, en Arzhanoù. Pa savas gwerzennoù brezhonek, avat, gant skrivadur ar GONIDEG eo o gwiskas. Dastumet int dindan an daou anv *Telenn Arvor* ha *Furnez Breiz*. Ul levrig a 74 pajenn a zo bet a-walc'h da Roparz HEMON d'o advoulañ e 1929. Ne deo ket par e varzhonegoù brezhonek d'ar re, kalz niverusoc'h, en deus savet e galleg. Un dalvoudegezh vras o deus evelato evidomp, dre ma 'z int diwar dorn un den

(1) Stagañ he deus graet ar gelaouenn **Al Liamm** da embann pezhioù eus an dastumad-se, abaoe 1951 dreist-holl.

en deus roet, hervez e c'halloud hag e nerzh, ur skouer a bouez d' ar re a zo deut war e lerc'h : ret eo da neb a gar e vro Vreizh klask adc'hounit teñzor kollet ar yezh hag e lakaat da dalvezout war dachenn al lennegezh, pa vez ac'hanoc'h ur skrivagner, evel ma c'hoarveze gant BRIZEUG. Mar ne deo ket uhel-tre talvoudegezh lennegel e labour e brezhoneg, « nerzh glan a zo ennañ », evel ma skriv Roparz HEMON en e gentskrid, « ha youl-vat. Kemer a ra perzh, unan eus ar re gentañ, e kevrin adsavidigezh hor gouenn ».

Pa ziazezas ar GONIDEG e reolennoù ez oa endeo div yezh lennegel e Breizh, pe gentoc'h he doa staget rannyezh Gwened d' ober hent eus he zu. Aes eo d' un den kompren penaos beleien Bro-Wened o deus graet en o skridoù gant ar brezhoneg a implijent en iliz.

12) An Aotrou Joakim GWILHOM a zo brudetañ skrivagner Bro-Wened e derou an naontekvet kantved. Ganet e voe e Malgeneg d' an 11 a viz Meurzh 1797. Bez' e voe e-touesk kalonekañ kloer skolaj Gwened a gemeras perzh en en emgann Muzilhag, e 1815, pa zeuas Napoleon-Veur en dro eus Enez Elb. Ne deo ket en aner ez oa bet desavet gant e eontr GWILHOM-VRAS, person Gregam, renet gantañ brezel ar chouanerezh a-raok mont da veleg. E 1821 e voe beleget Joakim GWILHOM hag anvet da gure e Sene. Dont a reas diwezhatoc'h da gure e Pleuigner hag e 1841 e voe anvet da berson e Kergrist, e-kichen Pondivi, hag eno e varvas d' ar 5 a viz Here 1857.

Embann a reas ur « Grammaire française-bretonne » e 1836. Rak, fallgontant eus e skridoù kentañ e brezhoneg, en doa staget da studiañ pishoc'h e yezh. Adal 1843 e kenlabouras gant an Aotrou JOUBIOUZ d'ar gelaouenn *Brediah er Fé* (Breuriez ar Feiz) hag e 1849 ez embannas e oberenn vrudet *Livr el Labourer*. Alies e tistager diwar-benn ar barzhoneg-se anv ar barzh meur VERGILIOS. Diaes tremen hep bezañ hegaset gant ar pleg-se a gaver re stank diwarbenn traoù ha tud hor bro. Perak o lakaat keñver-ha-keñver gant kalz brasoc'h egeto war zigarez un heñvelidigezh bennak ? War batrom *Georgika* ar barzh VERGILIOS en deus savet Joakim GWILHOM e oberenn. VERGILIOS ivez en deus bet patromoù gresian da sevel e hini. E c'hell bezañ oberenn ar Gwenedour tost a-walc'h da vout un droidigezh, en div gentel ziwezhañ da skouer. Se ne vir ket ez eo bet savet *Livr el Labourer* evit tud Bro-Wened. Taolenniñ a ra deomp labour-douar ha doareoù-bevañ Breizh, he feiz hag he boazioù. Se a zo kalz dudiusoc'h evidomp eget an heñveledigezh a c'hell bezañ etrezañ hag ar barzhoneg latin ma 'z eo

ken rouez niver ar re ac'hanomp a c'hell mont dezhañ war eeun hep sikour un droidigezh pe ur geriadur. Flour eo gwerzennoù an Aotrou GWILHOM, yac'h e vrezhoneg ha bev e zoare-displegañ. Ar gwir en deus ar skrivagner d'ar brud a vez graet en dro d'e oberenn hag, hep mar ebet, *Livr el Labourer* a zo galvet da vezañ unan eus levrioù klasel ar skol vrezhonek da zont.

Embannet en deus ivez an Aotrou GWILHOM, e 1857, un dastumad *Guerzenneu eid Escopty Guened*. Aes eo diforc'h en dastumad-se ar pezhioù a zo diwar zorn GWILHOM, pe diwar zorn e vignoned, pe amprestet diouzh an dastumadoù koshoc'h, rak sinet int holl. Ar re wellañ ha dibarelañ a zo bet savet gant an Aotrou JOUBIOUZ.

Pevar barzhoneg berroc'h savet gant an Aotrou GWILHOM a zo bet moulet da heul *Livr el Labourer*. Dezhañ ur spered goapaus, savet en doa ivez kanaouennoù diwar-benn ar gouarnamantoù na blijent ket dezhañ, kenwerzhourien Pondivi, karabasenned hag all. *Kannen ar sonner* a zo bet moulet war *Dihunamb* e 1911, Nn 66-67.

Ur barzhoneg hir all a oa bet lakaet war ar stern gant person Kergrist, hogen sammet trumm eo bet gant an Ankou d'e driugent vloaz.

13) An Aotrou Yann-Vari JOUBIOUZ a voe ganet d'an eil a viz C'hwevrer 1806. Bez'e oa eus un tiegezh peskетaerien annezet en Enez Arzh. P'edo war e studi e skolaj Gwened e teuas da vezañ mignon gant BRIZEUG. Goude beleget, e teuas da sekretour gant an Aotrou DE LA MOTTE-BROONS, eskob Gwened. Mont a reas gantañ teir gwech da Roma. Anvet e voe da brelad gant ar pab Pie IX. War an diwezhadoù e kollas ar gweled, nemet e viras e spered hegarat. Mervel a reas chaloni iliz-veur Gwened, d'an trede a viz Meurzh 1888.

Ne deo ket puilh-tre e oberoù. Savet en deus evit ar gelaouenn *Brediah er Fé* (Breuriez ar Feiz) *Buhé en Eutru NOURY*, e 1843 ; *Er geah Vam*, e 1846, ha troidigezh pevarzek pennad kentañ *Fioretti*, e 1848-1849. Barzhonegoù gantañ a gaver ivez e « Revue de Bretagne et de Vendée » : *Ivoul en Eutru Doué*, 1865, p. 214 ; « Epître à Mr. De Gaulle », 1866, p. 217 ; *Er Mousik Bihan hag é Vam*, 1866, p. 199. Sinet int a-wechoù *Talmor*.

Savet en deus ivez kantikoù : pemp evit dastumad GWILHOM ; unan a zo bet embannet e « Revue de Bretagne et de Vendée », I, p. 468. Daou, da nebeutañ, a gaver c'hoazh e *Livr Kañnenneu* 1923 : an Nnoù 68 ha 76.

E oberenn bennañ, *Doué ha mem Bro*, un dastumad

barzhonegoù, a zo bet embannet e 1844, e ti GALLES, Gwened. Perzh gwellañ e werzennoù a zo o douster heson, evel ma c'hoarvez alies a-walc'h gant oberoù barzhed Bro-Wened. Flouroc'h o rannyezh, gwregeloc'h mar kirit, hep ma ve rebech ebet er ger doareañ-se. An hini brudetañ eus barzhonegoù an Aotrou JOUBIOUZ a zo *D'em Buhé,* savet gantañ e Naplez, d'ar 16 a viz Ebrel 1841. Plijus-kenañ koulskoude, ha disheñvel-krenn diouzh ar peurrest, ar flemmgan a zo e dibenn e levrig : *Er Houh Brehonek hag er Brehonek-Gallek.* Meur a hini a soñj hiziv c'hoazh eveltañ :

« Girieu gal zo mad e gallek,
Ne dalant tra e brehonek. »

Gant an Aotrounez GWILHOM ha JOUBIOUZ rannyezh Gwened, anezhi betek neuze benveg troidigezhioù diwar levrioù a zevosion dreist-holl, he deus tizhet pazenn al lennegezh uhel. Kement-mañ ne denn ket, avat, da lavarout n'eus talvoudegezh lennegel ebet gant ar pezh a zo bet graet en o raok. Her gwelout a rimp en trede lodenn.

VI. - AR SPERED POBLEL : AN UHEL

Boas e vezer da lakaat an UHEL enep da HERSART KERVARKER. Bez' e vefe hemañ ur mirour a c'hiz kozh, tuet d'ur brevezelezh risklus, e keit ha ma vefe eus an UHEL skouer ar poell end-eeun, reizhet-mat gant ur spered tuet da varn resis. Arabat disoñjal evelato e trid en eil hag en egile karantez Breizh hag ez eo barrek an UHEL, pa zeu dezhañ soñjal e c'hellfe pobl Vreizh koll arouez he fersonelezh, da lavarout eo he yezh, da zistagañ komzoù ken taer hag HERSART KERVARKER.

14) Frañsez an UHEL a voe ganet e maner Keramborn, e Plouared, d'ar 6 a Vezheven 1821. Genidik oa e diegezh eus Gwerliskin. E Keramborn e veze roet bod a galon vat d'ar glaskerien vara, anezho peurvuiañ d'an ampoent marvailherien pe ganerien vrokus. Paeañ a raent o skod d'ar beilhadegoù gant kontadennoù pe ganaouennoù. An UHEL, anezhañ neuze ur paotrig, a selaoue outo gant dudi. Levezonet e vo e vuhez penn-da-benn gant ar bloavezhiennoù-se. Pa 'z aio da Bariz da echuiñ gant e studi, e stago da zarempredin e genvroad RENAN hag ar skridvarnour gall SAINTE-BEUVE. Bez' e voe, lerc'h ouzh lerc'h, kelenner, implijad en ur prefed-ti, barner a beoc'h, kelaouenner, betek an deiz ma voe erfin anvet da virour an Dielloù e Kemper. Er gêr-se eo e reas anaoudegezh gant Anatol ar BRAZ, d'an ampoent kelenner el lise. Mervel a reas an UHEL, e Kemper, d'an 22 a viz C'hwevrer 1895.

E oberoù diwar e zorn e-unan, e brezhoneg, n' oa anezho betek hen nemet un dastumad, *Bepred Breizad,* embannet e ti Haslé, e Montroulez, e 1865. E 1943, avat, Jozef OLIER en deus kempennet un dastumad all, *Ma C'horn-Bro,* sonioù ha gwerzioù gant an UHEL, embannet e ti ar Goazioù, e Kemper. Taolennoù bev eus Breizh e amzer, eñvorennoù eus e ergerzhadennoù war ar maezioù, setu pezh a gavomp en e werzennoù kentoc'h eget barzhoniezh e gwirionez.

Labour an UHEL a zo bet dreist-holl hini un dastumer danvez a werinoniezh, ha divent eo bet al labour-se. E-pad daou-ugent vloaz, en deus pennaouet war ar maez gwerzioù, sonioù, misterioù ha kontadennoù. Un triugent bennak a visterioù dornskrivet, pevar levr kanaouennoù, seizh levr marvailhoù, setu an eost en deus berniet.

Embannet en deus *Gwerzioù Breiz-Izel,* div levrenn, e ti Korfmat, en Oriant, e 1868 ha 1874 ; *Kontadennoù-pobl a Vreiz-Izel,* teir levrenn, e ti Maisonneuve, Pariz, 1887 ; *Sonioù Breiz-Izel,* gant skoazell Anatol ar BRAZ, div levrenn, e ti Bouillon, Pariz, 1890. Eus ar misterioù dastumet gantañ n' en deus gallet embann an UHEL nemet daou : *Santez Trifina hag ar Roue Arzur,* e ti Clairet, Kemperle, e 1863. Kempennet oa bet ar skrid ha reizhet gant an Ao. Yann-Wilhou HERRI. An eil mister embannet a zo *Buhez Sant Gwennole, Abad,* moulet war *Gannadig Hendraouriezh Penn-ar-Bed,* e 1889, l. XVI, p. 44-206. Embannet e voe, da c'houde, 125 skouerenn, e ti Cotonnec, Kemper, 1889.

Holl zornskridoù an UHEL ne dint ket c'hoazh embannet. E Levraoueg Kêr Gemper ez eus seizh marvailh hag hanter kant e brezhoneg o c'hortoz ur mouler. Unnek marvailh e brezhoneg, avat, a zo bet embannet gant Jozef OLIER, dindan an anv *Kontadennoù ar bobl e Breiz-Izel,* e ti ar Goazioù, e Kemper, e 1939.

Ar gwir en deus un den da gompren lennegezh Vreizh en un doare disheñvel diouzh hini an UHEL. Re-sujet ez eo bet moarvat d' ar ouizieien ha setu m' eo deut da vezañ, dindan o levezon, un dastumer kentoc'h eget ur skrivagner. E labour, avat, pennek, gwirion hag onest, daoust d' ar c'hwervoni a zo mesket ennañ gant ar rendaeloù, a zo bet dezhañ un dalvoudegezh eston evit anaoudegezh hol lennegezh-pobl, ha tu a vo c'hoazh da dennañ dioutañ muioc'h a vad evit ar brezhoneg.

An UHEL ne deo ket bet e-unan, en emsav Azginivelezh Lennegezh Vreizh, o tiskouez an dro-spered « pobleł ». Prosper PROUX ha Narsis KELLIEN, evit menegiñ an daou varzh-mañ nemetken, a zo bet a-du gantañ.

Plegañ a reont da stummoù lennegel ar bobl, ne glaskont tamm ober gant ur yezh c'hlan, e keit ha ma klask HER-

SART KERVARKER hag ar re a lavarer a zo bet e genlabourerien, an Ao. Yann-Wilhou HERRI dreist-holl, diwall ouzh pep laoskentez, koulz er geriadur hag er c'hevreadur frazennoù. Ha ne weler ket perak e gwirionez, mar dle stumm ar frazenn bezañ aozet pizh, e c'hellfe ar geriadur reiñ, hep damant, bod, a-dreuz hag a-hed, da bep seurt amprestoù dic'hortoz hag hep ezhomm anezho.

(Da genderc'hel.)

Un Tammig Yezhadur

gant Per BOURDELLES

EUZHADENNOU :

Dec'h, glav a rae — Dec'h, ober a rae glav

Pa grog an deskad brezhoneger da aozañ e lavarennoù kentañ, e teu gantañ fentigelloù evelhen : « pa ar glav a davo » — hervez urzh ar gerioù gallek, pe saozneg, pe all. Ar brezhoneg avat a lavaro : « pa — davo — ar glav ». An holl hen goar, hag ar skoliad hen desko buan. Ne glevor gant den ebet : « Tri lur an tamm kig-se a boueze » na « war wellaat mont a ra » na « me/ gwelout a ran sklaer » na « tomm an amzer zo ».

An holl hen goar... ha koulskoude gwech ha gwechall hen ankounac'haer. Un ankounac'h glac'harus eo, rak frammadur ar brezhoneg a lakaer en arvar. Nemet Al Liamm a rafe, piv a zegaso soñj d' hor skrivagnerion eus « Teir reolenn aour kevreadur ar frazenn e brezhoneg », hervez m' int anvet ha displeget dispar gant Geriadur Bras Kervella ?

I. - Da gentañ : ar ger, pe an ezel-frazenn a venner pouezañ warnañ.

Me — a wel sklaer ; ma breur ne ra ket.
Kanan — a ra.
War e droadig-kamm — e kerzh.
Pegen ledan — e vo.
Eizh deiz goude bezañ torret e c'harr, — e rede.

II. - *D' an eil,* ar verb gant A pe E : a wel — a ra — e kerzh — e vo — e rede.

III. - *D' an trede :* ar rener peurliesañ ma n' edo ket er penn — hag ar peurrest war e lerc'h.

Ar verb eo eta an Aotrou.

N' eus nemetañ ha na fiñvfe ket. A-hend-all e c'hell ar frazenn plegañ ha gweañ e pep stumm.

Gwelomp :

An hini am boa gwelet disul — *a zo* — bet amañ dec'h.
Dec'h eo bet amañ — an hini...
Amañ — eo bet dec'h...

pe c'hoazh :

Abaoe ma oa deut da vezañ kozh — *e oa* — aet da chom war ar maez.

War ar maez — *oa* aet...
Aet — oa — da chom...

Ha ma fell din neuze lakaat ar verb da gentañ evit pouezañ warnañ ? Setu dres perak e c'hell ar verb bezañ harpet gant ar skoazell OBER ! Ar verb evelse a c'hell bezañ war un dro *kentañ hag eil* er frazenn : « Mont a ra ». Met ra vezo sklaer ar reolenn : ar verb gant A pe E *n' hell ket bezañ* e penn ar frazenn (1), hag ar verb displeget gant « a ran, a rez » a rank bezañ er penn. Gwelomp :

Per — *a yelo* — d' ho kwelout (n' eo ket e vreur).
D' ho kwelout — *ez aio* — Per (e-lec'h chom da gousket).
Mont — *a raio* — Per d' ho kwelout (dre gaer pe dre heg).

Ur pismiger bennak a gavo raktal er skridoù kozh ha nevez frazennoù eilpennet. Daoust ha fall int holl ?

Darn a zo mat, rak ar reolenn : « tra bouezus — verb — ar peurrest » ne dalv ket evit an doare gourc'hemenn (*Respontit*) — nag evit *emañ* (emañ er gêr).

Darn all a zo mat c'hoazh, dre m' en deus troc'het ar skrivagner e frazenn evit pouezañ war daou dra (an eil eo ar rener peurliesañ) :

El laez, Alan a chomas a sav. War an dorgenn enep, ur vaouez a rastelle delioù sec'h. Er c'hroazhent, ti Mona a oa gwenn-kann e-tal ar saprennoù du. (J. Riou.)

Met re fall a zo ivez. Daoust hag e vefe kavet un niverenn kelaouenn hep ur frazenn pennlammet ? Ne gredan ket, ha me va unan a rank anzav « Va faot, va faot, va brasañ faot ». « Cours élémentaire » Roparz Hemon, kentañ mouladur, emañ ar gentel 22 anezhañ da reizhañ penn-da-benn (Kervella). Niverenn ziwezhañ « Bleun-Brug » a skriv : « *E 1935, ret e voe...* » h.a.

Setu tud akuit ha tud desket. Ken akuit all eo Jarl Priel ha Youenn Drezen, ha pa lenner o oberoù e kaver enno ivez hevelep frazennoù : « *Evit o finijenn kinnig a ran...* » eme Dremel. Pe c'hoazh : « *Dre se, galvet e voen* ». Ne gredan ket e oa digarez a-walc'h da eilpennañ ar frazennoù-se. Gwelloc'h eo avat « *Pa veze lidet e Priel un eured, bep gwech e veze pedet...* »

(1) Nemet e lavarennoù zo evel : ez an, e c'hellfe bezañ, a gav din.

Gwechall pa voe embannet « Itron Varia Garmez », e voe tamallet teir frazenn evelse da Youenn Drezen ivez. An tamaller a oa un tammig re strizh, d' am menoz. Ne gavan ket fall : « *E zaou dorn en e c'hodelloù ha reut e gof, astenn a rae daveti...* » Mar deo un tammig reut ha diaes al lavarenn, doareoù ar paotr a zo ivez. Ne gaven ket fall kennebeut : « *Mar c'houite war e arnod kentañ adkregiñ a rafe* » da verkañ dalc'husted ar paotr. Met perak troc'hañ ar frazenn pa zispleger laoskentez ? : « *Kollet e sell dreist al liorzh..., tonigenniñ a rae...* »

Al Liamm a rafe mat, a gredan, aliañ ar skrivagnerion da heuliañ ar reolenn muiañ m' hellint, ha da vont enep dezhi nebeut a wech, hepken pa fello dezho pouezañ start war un eil tra. Pep frazenn savet enep d' ar reolenn a zo ur frazenn distummet, torret. Arabat terriñ ar frazenn hep un digarez mat. Lavarout a rafen : un abeg ret.

EIRE HAG ISRAHEL

En he niverenn 99, e rent kont « Ar Bed Keltiek » eus ar respont a zo bet roet, e miz Here 1954, gant mistri-skol Republik Iwerzhon d' an danevellskrid savet gant Kuzul an Deskadurezh. Da heul respont ar skolaerion-se, e rankfemp anzav n' eo bet kelennerezh an iwerzhoneg betek hiziv nemet ur c'hwitadenn e-keñver implij ar yezh...

En he niverenn 44 diwar-benn Stad-Israhel, un ton disheñvel eo a glever gant Al Liamm, pa zeu ar gaoz war gudenn ar yezh hebreek.

Ha setu ma welomp div stad yaouank, ma klasker enno lakaat div yezh kozh da advevañ ha da vont war-raok. Diouzh un tu, c'hwitadenn ar Gelted ; diouzh an tu-all, war a lenner, ar c'hontrol bev.

Perak kement-se ?

Eveljust e vo kavet gouizieion da lavarout dimp n' eo bet biskoazh an hebreeg ur yezh peurvarvet. Implijet e vije bet er sinagog ha gant lenneion ar ghetto, evel m' eo bet implijet an izel-latin gant ar feiz-doueourion hag ar brederourion gristen. Forzh penaos, anat eo un dra : pa voe ganet hor Salver, he doa Pobl Israhel disoñjet he yezh abaoe pell 'zo.

Bremañ ma keñverier chañsoù an hebreeg ouzh re an iwerzhoneg, eo ret anzav kement-mañ : en Iwerzhon, ouzhpenn n' eo bet ehanet biskoazh gant lenneion-zo a ober gant ar yezh ouezelek, biskoazh kennebeut n' he deus paouezet ul lodenn eus ar boblañs (ul lodenn war-zigresk dalc'hmat, gwir eo) a ober war ar pemdeiz kenkoulz ha d' ar sul, gant an iwerzhoneg ; ha kement-se betek hiziv an deiz. E derou ar c'hantved-mañ, ne oa war an douar tachenn holl-hebreek ebet, tra ma oa c'hoazh eus « Gaeltacht » Iwerzhon...

Neuze, ma vije bet eus an hebreeg hag eus an iwerzhoneg daou varc'h en ur redadeg, hor bije lakaet hor c'hlaoustre war ar marc'h iwerzhonat... ha kollet hor bije ! Perak ?

E-lec'h respont diouzhtu, — rak n' eo ket echu an emgann, — e kav din ne vije ket fall ober ur goulenn nevez : eus an div stad, Eire hag Israhel, pehini a ra ar muiañ berzh ?

Diouzh tu ar Gelted e welomp ur Republik savet diwar ar patrom kozh bourc'hizel. Diouzh tu ar yuzevion e welomp ur stad gumuniezhel ha sosialist, nevez a-grenn, disheñvel, war un dro, diouzh ar stadoù mod Kornog ha diouzh an Unvaniezh-Soviedel...

Ha setu petra 'verzer ; diouzh tu Israhel, enbroerezh hag araokaat ; diouzh tu Iwerzhon, paourentez ha divroerezh. Ret eo c'hoazh, — hiziv an deiz, 30 vloaz goude dieubidigezh Iwerzhon, — d'ar vicherourion iwerzhonat klask o labour e Breizh-Veur. N'eus nemet ober ar veaj eus Dun Laoghaire da Liverpool (trede klas eveljust !), evit bezañ kelaouet war ar poent-se...

Pa lavarer traoù seurt-se da Iwerzhoniz-zo, e vezont boas da respont en ur verniañ pep kiriegezh war gein ar « Partition ». Ar gwir a zo ganto, rak ma sellomp ouzh kartenn an ijinerezh en Iwerzhon, e welomp emañ kreizennet dreist-holl e kontelezioù Bro-Ulad. Evelato, me 'gav din n'emañ ket ar gwir penn-da-benn gant an Iwerzhoniz hon eus meneget uheloc'h. Hag ur c'hein re ledan a zo d'ar « Partition » daonet-se ? Ober a reer gantañ e-giz ur « boc'h-aberzh », pe c'hoazh ur ouel-toreador da sachañ evezh an Iwerzhonad, ha da virout outañ a c'houlenn kontoù digant renerion e Vro...

Lod a lavar e vefe douar Iwerzhon barrek da vagañ un eizh milion a dud (endra n'eus nemet tri milion en enezenn a-bezh). Ha kement-se a vefe ali teknikourion-zo eus ar Stadoù-Unanet. N'em eus ket gellet gouzout resis, hag ur fentigell eo marteze.

E gwir, mantret e vezer o welout kement a dachennoù-golf hag all o 'n em ledañ a-hed an hentoù, parkeier manet didu war-lerc'h naonegezh veur ar c'hantved diwezhañ, pe c'hoazh « estates » ec'hon ha dizimplij, tra m'emañ ar bobl vunut o vont kuit. Ar pezh na lavarer ket a-walc'h eo an niver a dud eus kreisteiz Iwerzhon a ya d'en em ouestlañ a-youl-vat en arme saoz pe en R.A.F.

« Em batailhon e Malesia, a lavare din un is-ofiser kembreat, e oa un toullad Iwerzhoniz yaouank eus ar Su... »

Ha n'heller ket tremen hep soñjal er Vrezhoned, en Italianed, e Germaned ar Reter repuet er « Bundesrepublik », en holl boblañsoù re stank, ne gavont ket lec'h en o bro, endra m'emañ broioù all (evel kreisteiz Bro-C'hall hag Iwerzhon) o 'n 'm c'houllonderiñ. Gwashoc'h c'hoazh : e-pad ma 'z a kuit ar Owezeled diwezhañ, emañ ar Saozon o tont endro ! Kenkizoù a feurmont. Ma kendalc'h ar reuz, n'eo ket kenkizoù hepken a gouezho dindan graban Albion...

Ha koulskoude, ma vije savet « kiboutzim » en Eire, ne vefe ket pell an douar da vezañ adc'honezet. Piv avat a gredo sevel ur seurt arboellerezh, a lakaio an Iwerzhonad da vevañ eürus en e vro zieubet ? Piv en em gavo kreñv hag hardis a-walc'h evit se ? Emañ Iwerzhon o krakvevañ diwar aon rak ur brezel diabarzh, o krakvevañ ivez diwar goun kurioù 1916, evel ma

vev ar Frañs diwar goun 1789. Un dispac'h nevez a vefe mat ober...

Da c'hortoz, eo ret d' an Iwerzhonad divroañ. Ha ne wel ket an Iwerzhonad perak e tlefe ober gant an iwerzhoneg, pa rank mont da Vro-Saoz evel a-gent. Keit ha ma vo ret dezhañ divroañ, e ranko an Iwerzhonad komz saozneg, ha saozneg mat, pe vervel...

Eveljust n' eo ket klok va selled, ha direizh eo dre se. Ouzhpenn se me a c'houlenn pardon digant hor breudeur da vezañ lakaet va fri en o aferioù-int. Padal me 'gav e talv ar gentel evit Breizh ivez, *ha ne daoler ket pled a-walc'h ouzh al levezon o deus arboellerezh, politikerezh ha kevredelezh ur vro war dazont hag emdroerezh ur yezh. Ur bloc'h eo buhez ur vro.*

Tim O'SHENCO.

« Kredi a reer awalc'h e Breiz e c'heller fiziout er bobl (me fell d' in da lavaret er re vunut, er re diwiziek) evit difenn ar iez. Hogen fazia a reer, n'em eus ket aoun d' hen diskleria, ha pa rankfen beza lekeat kaner fall.

Ar bobl ne ra fors ebed eus he giz-prezek. Her miret a ra, m'oarvad, dre voaz ; n' her difenno ket avad dre gefridi, pa ouezo eur c'hiz all. Rak ar bobl n' oar ket petra eo ar « superflu ». Kement tra n' e deuz ket ezomm anezi e lavar ez eo didalvez. Pa n' e devezo mui ezomm euz ar brezounek e tilezo anezan. »

Spered ar Vro, n° 1, p. 7, 1903.
Tangi MALMANCHE.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. — Yann-Jozeb Kergren, eus Lanester, ha Monig Tessier, eus Kemblizieg, a zo bet dimezet d'an 19 a viz C'hwevrer e Roazhon.

D' ar Sadorn 19 a viz Meurzh, e Kernevez-ar-Roue (Bro-C'hall), eo bet lidet eured hor c'heneilez Mona Dornig (eus Kemenven) gant Paol Fichant (eus Lennon).

Hor gwellañ gourc'hemennoù ha hetoù a eürusted.

PROFOU. — Degemeret hon eus e-korf an daou viz diwezhañ :

C'HWEVRER. — G. Etienne, 4.000 lur ; Yann Renault, 500 ; Y. er Meliner, 1.000 ; Dll Cheviliotte, 500 ; R. Brisson, 500 ; G. Pennaod, 1.000 ; Kabiten Souffes, 500 ; C. Le Mercier d'Erm, 500 ; Yann ar Beg, 10.000 ; Jakez Ducamp, 500. **War un dro,** 19.000 lur.

MEURZH. — A. Guilcher, 2.500 lur ; L. ar Minor, 150 ; Itron V. a Sant Per, 5.000. **War un dro,** 7.650 lur.

Kas a reomp da soñj d'hol lennerion ne resevomp skoazell digant krevedigezh ebet na diwar gest ebet, kerkoulz evit moulañ **Al Liamm,** an embannadurioù hag al levrioù-kelenn evel « Cours élémentaire » Roparz Hemon pe al levrioù bugale. Kasit ho profoù war eeun d' ar gelaouenn ma kav deoc'h e ra labour mat. Trugarez !

EVIT AR RE A GAVO PEMP KOUMANANTER. — Er bloazmañ e kinnigomp eil levr « Va Zammig Buhez » war baper kaer-tre d' ar re a gavo 5 koumananter e-doug ar 6 miz a zeu, da lavarout a-raok ar c'hentañ a viz Du 1955.

E-pad an hañv klaskit eta pemp koumananter d' **Al Liamm** hag e vo kaset deoc'h da vare Nedeleg ul levr kaer evit netra.

460 koumananter hon eus, ret eo tizhout 500 a-benn fin ar bloaz.

HON NIVERENN DIWAR-BENN ISRAHEL. — Lizheroù a zo bet kaset deomp eus Israhel diwar-benn hon niverenn gouestlet d' ar vro-se. An hini briziusañ evidomp eo ul lizher dornskrivet a-berzh an Ao. David Ben Gourion, bet Ministr Kentañ Israhel hag abaoe un nebeut sizhunioù Ministr an Emzifenn hag an Arme. E saozneg eo skrivet lizher an Ao. Ben Gourion, ha setu amañ un arroudennad anezhañ : « Although I am unfortunately unacquainted with the noble Breton language I will keep that review as a cherished treasure and gift of a friendly and brave people » (Daoust ma ne ouzon ket lenn, siwazh, brezhoneg, e virin ar gelaouenn-mañ evel un teñzor hag ur prof karet digant ur bobl hegarat ha kalonek).

Troc'hadennoù diwar kazetennoù hebreek a zo bet kaset deomp ivez : en unan anezho hon eus gwelet frazennoù brezhonek skrivet gant arouezioù hebreek.

HOR YEZH. — Niverenn 4 « Hor Yezh » a zo deut er-maez gant kalz dale, en abeg da zilabour ar valtouterion (ur miz hanter o deus lakaet ar stensiloù evit erruout gant al liesskriver).

Mat-tre eo bet degemeret gant hor mignoned. Da gentañ ne oa ar rener e soñj ober eus « Hor Yezh » nemet ur benveg a genlabour : ur wir gelaouenn a rank ober diouti bremañ, ken

niverus e teu ar goumananterion. 21 bajenn a oa en niverenn gentañ, 42 bajenn a zo er bevare niverenn, ha muioc'h c'hoazh a vo er bempvet. N' eus eta arvar ebet da gaout evit dazont ar gelaouenn.

Buan-tre eo bet diviet an teir niverenn gentañ. Graet ez eus bet un advouladur diouto. Ne vo graet avat, advouladur all ebet. Ar re o deus c'hoant da gaout ur skouerenn anezho a rafe mat kas buan o c'houmanant (500 lur) d' an teñzorier : P. Denis, Le Ris, Ploaré, Douarnenez. K.R.P. 1499-51 Roazhon. Poent eo ivez d' ar re o deus c'hoant paeañ o adkoumanant.

AR VRO. — Ar gazetenn « Ar Vro » a zo bet ivez degemeret mat-tre. Degouezet eo bet un tammig diwezhat an eil niverenn gant an dud, dre m' eo bet daleet e-pad teir sizhun gant diaesterioù en ti-post : gortoz a raemp an aotre da gas ar gazetenn da briz izel an traoù moulet. Hiviziken, spi hon eus, e c'hello hor c'houmamanterion kaout ar gazetenn e koulz mat. Da holl goumananterion Al Liamm eo bet kaset an niverenn 2. Ne vo mui kaset an niverenn 3 nemet d' ar re o devo paeet ar c'houmanant. Rak c'hoant hon eus klask tizhout rummoù tud n' anavezont ket c'hoazh, pe n' anavezont ket mat, ar gudenn. Hag an holl skouerennoù ne vezint ket kemeret gant ar goumananterion a vezo kaset evel bruderezh da skolaerion, beleion, medisined, renerion-sindikajoù, renerion-strolladoù, h.a. — Evit koumanantiñ kas 500 lur (koumanant war baper brav) pe 350 lur (koumanant war baper ordinal) d' an Dimezell Saint Gal de Pons, rue des Salles, Guingamp. C.C.P. 519-40 Rennes.

AR C'HELAOUENNOU HA NI. — War-lerc'h « Ouest-France » ez eus bet komzet eus levr Priel er gelaouenn « Cahiers d'Iroise ». Trugarekaat a reomp hor mignon Per Mevel evit e bennad hegarat.

Trugarekaat a reomp ivez renerion « Douar Breizh » evit ar pennadoù a gendalc'hont da voulañ e brezhoneg ha dreist-holl diwar-benn al labour a reomp.

« Barr-Heol », kelaouenn Bleun-Brug Bro Dreger a zo ivez unan eus ar c'helaouennoù a gred e reomp labour talvoudus evit Breizh hag ar brezhoneg. Hetiñ a reomp d' ar gelaouennig kreskiñ ha spi hon eus e vo skoazellet gant hor mignoned. Priz ar c'houmanant 200 lur da vihanañ. P. Even, 18 pl. Clemenceau, Gwengamp. Kontred 508-07.

AR BEDENN EVIT AR VRO. — E niverenn 15 kannad « ar Bedenn evit ar Vro » (6 pajenn roneoskrivet) e kaver pennadoù pouezus evel « Perak pediñ » hag « Hor pal en troidigezhioù ar Bibl ». Respont a ra an Aotrou Floc'h d' un tamall a zo bet graet d' an troidigezhioù-se : « Ar pezh a glaskomp n' eo ket ober poblek pe nann-poblek : chom a reomp en diavez eus seurt preder. Ar pezh a zo d' ober, a gav dimp, eo treiñ ar Skritur diwar ar vamm-skrid en un doare pizh, resis, skiantel, oc'h implijout ar gerioù a zo da vezañ implijet... N' eus ket da vont tamm ebet, a-du gant doare troidigezhioù ar Skritur er Radio gall, e-lec'h n' eo ken an aviel santel hervez Sant Mazhev pe Sant Yann, met an aviel pe an Testamant Nevez hervez an Tad A. pe Z.

Evit ar pezh a sell ar poblek pe an nann-poblek, n' eus ket da vezañ aheurtet ha penndiaeset gant seurt kudennoù. Dont a rafe buan-kenañ hon troidigezhioù da vezañ poblek, mar plijfe d' ar veleien ober ganto. An dud eus ar bobl, a gomz brezhoneg bemdeiz, n' int ket ken sod war o yezh hag e plij da hiniennoù lavarout. »

EMBANNADURIOU AR BIBL. — Setu amañ roll ar pennadoù eus ar Bibl a zo bet embannet : Aviel Sant Yann, roneoskrivet, 250 lur ha 30 lur mizoù-kas. Diskuliadur Sant Yann, 180 lur hag 20 lur mizoù-kas. Aviel Sant Mazhe moulet, 250 lur ha 30 lur mizoù-kas. Mar goulennit meur a levr war un dro, lakit hepken 10 % eus ar priz evit ar mizoù-kas. Goulenn pep tra digant an dimezell Saint Gal, 48, rue des Salles, Guingamp. C.C.P. 519-40 Rennes.

Hepdale e teuio er-maez Levr ar Furnez.

AR STALIOU LEVRIOU. — Ur c'houmananter en deus kaset deomp keloù eus un ti a ziskouez dalc'hmat ul levr brezhonek bennak er prenestr. Levrdi Le Goaziou, 1, bali E.-Souvestre e Montroulez eo. Aliañ a reomp hol lennerion da c'houlenn o levrioù brezhonek en ti-se.

E SKEUD TOUR BRAS SANT JERMEN. — Emañ levr hor c'henlabourer Yeun ar Gow dindan ar wask hag, a-benn hanter miz Mae a zeu e vo peurvoulet ha kaset d' ar rakprenerion.

Chom a ra c'hoazh un nebeut skouerennoù diberc'henn hag aliañ a reer ar re a zo e soñj kaout al levr d' e c'houlenn digant an oberour.

Siwazh ! koustus bras eo ar moulañ hag, evit mirout ouzh koll, e tleo bezañ gwerzhet, mizoù-post hag all, 750 lur ar pezh war baper komun ha 1.000 lur war baper brav.

Priz ar rakprenadenn a vo da gas da : Yves Le Goff, Gouézec (Finistère), kont-post 126-68 Roazhon. Pediñ a reer ar re o deus rakprenet da baeañ diwar vremañ.

KIL ROUANEZ IWERZHON. — Gant aotre hor c'heneil ha koumananter Yeun ar Gow, ec'h embannomp ar skrid-mañ en doare-skrivañ peurunvan. Kement-se, daoust ma n' emañ ket ar skrivagner a-du gant hor reizhskrivadur, evit reiñ testeni eus ar stad a ra eus labour talvoudus ha pouezus **Al Liamm** hag evit diskouez e tlefe an holl Vretoned en em skoazellañ kenetrezo war dachenn ar yezh, en desped d' ar menozioù disheñvel a laka dizunvaniezh en o zoueśk.

LABOUR MAT EVIT AR BREZHONEG. — An Itron Kemere a skriv deomp kement-mañ : « Ober a ran bremañ er stal, bali Kergelen (e Kemper), seurt diskouezadegoù e-lec'h ma vez displeget pep tra e brezhoneg. Er sizhun-mañ ez eus un diskouezadeg war ar gwiaderezh : diskouezet ez eus war kirri-nezañ, kribinoù, h.a., tavañcheroù ha doubieroù gwiadet e Kerfeunteun war-dro 1850, ha lakaet e keñver gant ar gwiaderezh a-vremañ : skritelloù e brezhoneg a zo war bep tra, gant displegadurioù.

« Ar sizhun a zeu e vo un diskouezadeg all diwar-benn ar priaj e Kemper : priajoù kozh keñveriet gant priajoù a-vremañ, gant, e brezhoneg, istor berr ar priaj e Kemper.

« Da Bask e vo unan all diwar-benn ar c'hragoù, penaos int graet, poazhet ha gant istor berr ar c'hrag e Kemper, e brezhoneg c'hoazh... »

Setu aze ul labour mat-tre evit ar yezh : salv e vefe, e pep kêr eus Breizh, tud ken gredus hag an It. Kemere !

BRUD HOR YEZH. — Adembannet eo bet e niverenn 44 kannad ar gevredigezh « France Tchécoslovaquie » (132, rue du Faubourg-Saint-Denis, Paris 10e) barzhoneg kaer Petr Bezruc **Ar Skolaer**

Halfar, moulet war Al Liamm niv. 46, p. 6 (brezhoneg gant Abanna). Ur blijadur eo deomp soñjal ez eo bet lakaet ar skrid-se dindan daoulagad tud divoaz da welout brezhoneg skrivet, ha dedennet gant kudennoù bro-Vohemia, a c'hellfe, war meur a zivout bezañ studiet he skouer gant hon emsav.

E-barzh niverenn Meurzh « De Tsjerne » ez eus un droidigezh gant Klaes Dykstra, diwar un droidigezh saoznek gant Per Denez, eus pezh-c'hoari Meavenn « Marv er Gêr ».

DIWAR-BENN AN ANVIOU BREZHONEK D' AR VUGALE. — Ur mignon a skriv dimp :

« Amañ diskleriadur ganedigezh va merc'h Gaela. Eürus e vefen da welout embannidigezh e-barzh Al Liamm. Ret e vefe ivez, skrivañ ha reiñ da anaout e vez difennet-groñs e Breizh, reiñ anvioù brezhonek d' ar vugaligoù.

« Ur vezh eo, ha ret hel lavarout e Breizh hag e broioù keltiek all... Ha c'hoazh e vez lavaret gant ar C'hallaoued : les Bretons sont libres !

« Eürus-tre e vimp o welout Al Liamm o skrivañ ar wirionezh. Ur skoilh e vo d' an aotronez-se a labour e kuzh... »

R. L.

Sed pezh a c'hellomp lavarout war ar gudenn : Ne vez aotreet gant lezenn an 11 Germinal An XI nemet kentanvioù merket war an deiziadur. (Ne vez ket lavaret an deiziadur gall : neuze e c'heller diskouez moarvat deiziadurioù breizhat, kembreat, h.a.). Ar stummoù lec'hel a vez degemeret.

Pa ne fell ket da implijidi an ti-ker degemer ur c'hentanv, e c'houlenner diganto ur baperenn evit mont da welout Prokuror ar Republik ha displegañ an afer dirazañ. Ur bern Norz-Afrikaned, Armeniz a zeu da benn da envel o bugale Mustafa, Cherif, Mohammed, h.a., bemdez.

Ne c'hell ket e gwirionez an dud a zalc'h ar c'haieroù en ti-ker kalz a dra a-enep youl an tad. Esaeañ a reont prouiñ d' ar goulenner en devo mezh ar bugel gant e anv pa vo deut bras. Ha peurliesañ e plegont pa ne giler ket.

E Bro-C'hall, anvioù ha n' int war deiziadur gall ebet evel Nadine, Evelyne a vez enskrivet didabut.

LIZHER KORAIZ. — Resevet hon eus Lizher Koraiz eskob Gwened evit ar bloaz 1955, e yezh ar vro. Rannyezh gwened a zo bet implijet d' e ober.

GWALARN. — Klask a reer da bremañ an niverennou-mañ eus Gwalarn : 1 da 8, 51, 56, 57, 58, 61, 64, 69, 70, 73, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 92, 93, 99, 101, 102, 110, 111, 140-141, 142-143, 148-149. Ober kinnigoù da R. Huon.

AN AMERIK HAG AR VRETONED. — Setu amañ ur pennad tennet diwar ar gelaouenn amerikan « Life » hag a zo bet kaset dimp gant ur c'houmananter : « N' eo ket sur tamm ebet e vefe bet Amerigo Vespucci an hini kentañ o touariñ en Amerika.

Ar Fenikianed, evel ar pobloù kenwerzhour, a vire kuzh o hentoù, daoust da se ez eus un danevell o kontañ beaj darn anezho etrezek ar C'hornog. Beajoù Skandinaviz dre un hent hanternozel a zo anavezetoc'h eget an hengounioù Iwerzhonat diwar-benn Sant Brendan ar moraer ha danevelloù beajoù renet gant ar Priñs Madoc Gwynedd. Evit pezh a sell an hini kentañ e lavarer ez eus

bet kavet e oa gerioù gouezelek en unan eus ar yezhoù komzet war ho touar. Evit ar pezh a sell an hini diwezhañ e larer e voe espernet ur misioner Kembreat gant ar C'hroc'hennoù ruz pa voe dizoloet e oa tu da gompren e yezh. Colombo e-unan a' em gavas gant ur Breizhad anvet Coatanlem, eus Enez Vriad, e Lisbon e 1484 ha moarvat e c'houlennas alioù digantañ dre ma anaveze al Labrador hag aodoù Nova Scotia (Skos-Nevez) kerkoulz hag ar besketerion Portugalek.

En ur ger, beajoù Colombo ha Vespucci a voe pouezus dreist-holl abalamour ma voe savet diwarno kevredigezhioù kristen a zo deut abaoe da vezañ stadoù galloudus. »

Patrick J. N. Bury. Waterford. Iwerzhon.

TEZENN. — Hor c'heneil Anne S. Wadman a zo bet roet dezhañ an doktorelezh e Skol-Veur Groningen evit e dezenn diwar-benn ar barzh frizat Hjerre Gjerrits Van der Veen (1816-1887). An dezenn-se enni 364 pajenn vras, a zo bet skrivet e frizeg ha difennet e frizeg. Ober a ra enor koulz d'an oberour ha d'e vro. Ra zegemero hor c'heneil hor gourc'hemennoù gwellañ.

BARZHAZ KERVERZIOU. — Deut eo er-maez en ur vouladur distag « Barzhonegoù » Kerverziou. War Arches e koust 1.000 lur, 15 skouerenn hepken a zo bet tennet holl niverennet. War alfa 600 lur. Paper boutin 450 lur. P. Bodenan, 3, Chemin des Potiers, Ergué-Armel, Quimper. Kont-post 212-23 Rennes.

SKRIDOU BREIZH (Square du Casino, La Baule)

Al levrioù-mañ a zo e gwerzh :	lur
Dictionnaire Breton-Français, par Roparz Hemon	600
Dictionnaire Français-Breton »	600
Grammaire bretonne, par Roparz Hemon	220
Yezhadur ar Brezhoneg, gant Kervella	900
Méthode rapide de Breton, par Roparz Hemon	180
Yezhadur berr ar c'hembraeg, gant Abeozen	100
Levr an amprevaned, gant Kerverziou	50
Korf an den, gant Per Denez	60
Komzoù Bev, gant Maodez Glanndour	1 100
» » war baper kaer	1 400
An Aotrou Bimbochet e Breizh, gant Roparz Hemon	250
» » war Arches	400
Kleier Eured, gant Roparz Hemon	250
» war Arches	400
Dremm an Ankou, gant Abeozen	250
» war Arches	400
Hervelina Geraouell	250
» war Arches	400
An ti satanazet, gant Jakez Riou	240
Labous ar Wirionez, gant Troude ha Milin	280
Alanig an tri Roue, gant Roparz Hemon	280
En ur rambreal, gant Kerwerc'hez	300
Pemp pezh c'hoari berr	200
Telenn Arvor, gant Brizeug	60
Trema an heol o sevel, gant Kaba	150
Notennoù gant Vallee ha Mordiern	750
Evit ket ha netra, gant Abherri	360
Marvailhoù ar Vretoned	150
Marvailhoù loened, gant Abeozen	150
Buhez Lommig, gant X. Haas ha Drezen	300

Ti-Moulerezh «AR SKREV» - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 2' trimiziad 1955 - Niverenn er voulerez : 12234
Ar merour : P. AR BIHAN

Pep breizhad a rank lenn levr kaer :

JARL PRIEL

VA ZAMMIG BUHEZ

ul levr daou c'hant pajenn

« Bloavezhioù 'zo n' am boa ket bet ur seurt plijadur o welout ul levr brezhonek dirazon. Plijus eo d' al lagad, moulet kempenn gant nebeut a fazioù. Hag an danvez a zo un dudi da lenn : bev, drant ha kizidik war un dro. Ha pebezh spered dieub o ren pluenn an oberour !... Ma ne ra ket berzh al levrenn gentañ ne vo netra da zastum nemet lezel ar vrezhonegerion ziwezhañ da valbouzañ dirak atredoù o bro garet, ha moulañ dezho war baperpakañ « Viens Poupoule » ha « Kousk ». Hag a-walc'h pell 'zo. »

ABEOZEN.

Al levr war Alfa .. 800 lur franko

Boutin ..... 495 lur + 30 lur mizoù-kas

E gwerzh er stalioù hag e ti :

P. Bodenan, 3, rue des Potiers, Ergué-Armel, Quimper

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Komanant - bloaz :

war baper boutin, 1000 lur

war baper kaer, 1500 lur

Komanant-skoazell: 2000 lur

Rener : **Ronan HUON**

23, rue de la République

BREST

Merour : **P. LE BIHAN**

13, Route de Vaugirard

MEUDON (S.-&-O.)

C. C. 5349-06 Paris

E Breizh-Veur kas an arc'hant da :

Miss Lili THOMAS

Ty'r Ysgol

Castellnewydd-Emlyn. Carms

"IMPRIMERIE LA MOUETTE"
LA BAULE

Priz : 200 lur